

KIRAATHANE FELSEFESİ

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

"Kıraathane Felsefesi", kıraathaneyi sıradan kahvehane, nostaljik sohbet mekânı ya da vakit öldürme alanı olarak değil, bilginin hayata indiği, fikrin çayla demlendiği, eleştirinin dostluğu terbiye ettiği ve cem aklının bireysel kibri törpülediği alternatif bir düşünce ocağı olarak kurar. Kıraathane, akademinin steril odalarında kuruyan kavramı insan yüzüyle, pazar filesiyle, çocuk sorusuyla, yoksul mahcubiyetiyle, kadın sesiyle ve şehir hafızasıyla sınar. Akademiyi reddetmez; onun yöntemini, kaynak disiplini ve kavramsal titizliğini alır, fakat bilgiyi unvan, kariyer ve dipnot konforundan kurtarıp hayatın sıcak zeminine indirir. Çay burada içecek değil, ortak düşünmenin ritmi ve eleştirinin ahlâkî yumuşatıcısıdır. Boş övgü kıraathanede pahalıdır; çünkü dalkavukluk fikri uyuşturur. Hakiki itiraz ise masanın haysiyetini yükseltir. Cem akli, kalabalık gürültüsü değil; farklı seslerin birbirini ezmeden sınıdığı, düzelttiği, geliştirdiği ve sorumluluğa çağırdığı ortak düşünme biçimidir. Heterobilim Okulu'nun kıraathanesi içeride demokratiktir; söz unvana değil, hakikate göre tartılır. Dışarıya karşı seçicidir; ahmaklığa, süslü cehalete, epistemik eşkıyalığa ve emeksiz gösteriye kapıyı kolay açmaz. Bu kıraathane, çocuk sorusunu merkeze alan, kadın ve yoksulun sözünü kurucu gören, doğayı sessiz hoca kabul eden, bilgiyi sonuca bağlayan bir haysiyet okuludur.

1

ÇAYLA KURULAN DÜŞÜNCE MEKÂNI: KIRAATHANE

Kıraathane, kelime anlamıyla okuma evi gibi görünür; fakat bizim dünyamızda yalnız okunan metnin değil, konuşulan hayatın da evidir. Raflarda kitap, masada çay, köşede eski bir sandalye, duvarda solmuş bir takvim, kapıdan girip çıkan insanların taşıdığı yorgunluk, öfke, merak, alay, sezgi ve hafıza vardır. Kıraathane, bilgiyi kütüphanenin sessizliğinden çıkarıp insan yüzünün sıcaklığına indiren mekândır. Burada düşünce, yalnız sayfadan değil, ses tonundan, bakıştan, itirazdan, kahkahadan, suskunluktan ve çayın cam bardakta bıraktığı o ince halkadan da doğar. Masa, burada mobilya değildir; ortak aklın küçük meydanıdır.

Kıraathaneyi sıradan kahvehane sanan göz, onun içindeki felsefi cevheri kaçıır. Kahvehane çoğu zaman vakit öldürme yeri olarak kötülenir; okey taşı, televizyon sesi, günlük dedikodu, maç tartışması, siyaset homurtusu, sigara dumanı ve boş zamanla özdeşleştirilir. Elbette böyle yerler vardır; hatta memlekette boş lafın da ayrı bir imparatorluğu vardır, çayı da acıdır. Fakat kıraathane dediğimiz şey başka bir imkândır. Kıraathane, vakti öldürmez; vakte şahitlik eder. İnsanların sadece oturduğu değil, birbirini yokladığı, cümlesini tarttığı, fikrini sınıdığı, derdini ortaklaştırdığı, hafızasını diri tuttuğu bir düşünce ocağıdır. Orada bir mesele yalnız anlatılmaz; masaya konur, çevrilir, tartılır, ayıklanır, bazen alaya alınır, bazen ciddiye bindirilir, bazen de bir bardak çayın dibinde yeniden düşünülür.

Bu yüzden kıraathane, kamusal aklın küçük ama sahici bir hücrelidir. Devletin resmi salonları, akademinin soğuk anfileri, televizyon stüdyolarının bağırان ışıkları, belediye toplantılarının protokol dili, parti binalarının hesaplı cümleleri dışında başka bir akıl dolaşımına ihtiyaç vardır. Kıraathane tam burada belirir. Halkın yalnız kalabalık değil, düşünen bir varlık olabileceğini hatırlatır. İnsanlar oraya diploma göstermek için değil, sözünü

sınatmak için gelir. Unvanın pek kıymeti yoktur; kötü cümle kurarsan çayın bile soğur. İyi fikir ise bazen en beklenmedik ağızdan çıkar: emekli bir öğretmenden, eski bir işçiden, sabahçı kahveciden, işsiz bir gençten, çok okumuş ama az konuşan bir adamdan, yıllarca susmuş bir kadının bir cümlesinden, hayata çok erken yenilmiş ama gözlemi keskin birinden.

Kıraathanenin felsefesi, bilginin yalnız uzmanlıkla değil, temasla da üretildiğini kabul eder. Uzmanlık kıymetlidir; emeksiz fikir, ham hamur gibidir. Fakat hayatta temas etmeyen uzmanlık, çoğu zaman parlak bir kavram tabutuna dönüşür. Kıraathane, bilginin hayata değip değmediğini sınavan bir eşiktir. Bir fikir masaya geldiğinde, onun sadece teorik tutarlılığına değil, sahadaki karşılığına da bakılır. Bu fikir kimin derdini tarif ediyor? Hangi yaraya geliyor? Hangi insanı güçlendiriyor? Hangi kibri çoğaltıyor? Hangi boşluğu süslüyor? Kıraathane, kavramın ayağına toprak bulaştırır. Akademi bazen kavramı cilalar; kıraathane onun yürüyüp yürüyemediğine bakar.

Çay burada basit bir içecek değildir. Çay, kıraathanenin ritmidir. Kahvenin ağır bireyselliğinden farklı olarak çay çoğalır, döner, tazelenir, ikram edilir, bekletilmez. Çay, sohbeti sertlikten kurtaran ince bir aracı gibidir. Eleştiri gelir, çay yumuşatır; itiraz yükselir, çay araya girer; ağır bir cümle masaya düşer, biri "tazeleyelim mi?" der, hava yeniden insanileşir. Çayın cam bardaktaki rengi bile kıraathanenin ahlâkını anlatır: Ne fazla açık olacak, ne zift gibi ağır; kıvam gerekir. Fikir de öyledir. Çok açık fikir su gibidir, lezzet taşımaz; fazla demli fikir de boğar. Kıraathane, fikrin kıvamını arayan yerdir.

Çayın demokratik tarafı da vardır. Aynı bardaktan herkes içer; zengin de, yoksul da, hoca da, öğrenci de, gelenekçi de, aykırı da, yaşlı da, genç de. Çay pahalı bir seçkinlik nesnesi değildir; lüksün değil, ortaklığın içeceği. Şampanya sınıf gösterir, kahve bazen bireysel zevk ilan eder, fakat çay masayı çağırır. Çay, "otur, konuşalım" der. Bu yüzden kıraathane çaysız düşünülemez. Çay orada yalnız damağı ısıtmaz; mesafeyi azaltır. İnsanın eline bir bardak verildiğinde, o artık kapıdaki yabancı değil, masanın muhtemel parçasıdır. Çayın politikası budur: Kapıyı yumuşatır, sözü dolaşıma sokar, insanı biraz daha dinlenebilir kılar.

Ama her masa kıraathane değildir. Bir masanın kıraathane olabilmesi için orada yalnız oturmak yetmez; orada sözün ahlâkı kurulmalıdır. Dedikodu ile eleştiri, boş gevezelik ile düşünce, dalkavukluk ile dostluk, ukalalık ile bilgi, öfke ile hakikat birbirinden ayrılmalıdır. Kıraathane, herkesin kafasına estiği gibi konuştuğu bir laf pazarı değildir. Orada söz serbesttir ama başıboş değildir. İtiraz değerlidir ama çamur atmak değildir. Mizah vardır ama haysiyet kırmak yoktur. Alay vardır ama aptallaştırmak yoktur. Sertlik vardır ama ahlâksızlık yoktur. Kıraathane, cümleye özgürlük verir; fakat cümlelerin başına da vicdan nöbetçisi diker.

Bu yönüyle kıraathane, cem aklının ilk sahnesidir. Cem, kuru kalabalık değildir. Aynı odada oturan insanlar cem oluşturmaz; birbirinin sözünü taşıyabilen, yarasını görebilen, hatasını düzeltebilen, kibrini törpüleyebilen, bilgisini çoğaltabilen insanlar cem oluşturur. Kıraathane, insanı tek başına parlayan zekâ olmaktan çıkarır; ortak aklın terbiyesine sokar. Bir fikir masaya gelir, biri itiraz eder, biri örnek verir, biri geçmişten bir hikâye hatırlatır, biri çelişkiyi yakalar, biri kavramı Türkçeleştirir, biri aşırı sertliği yumuşatır, biri gereksiz yumuşaklığı dürter. Sonunda fikir ilk sahibinin malı olmaktan çıkar; cemden geçmiş, demlenmiş, sınanmış bir fikre dönüşür.

Burada okuma ile konuşma arasındaki ilişki önemlidir. Kıraathane, sadece konuşma yeri olursa kahvehaneleşir; sadece okuma yeri olursa kütüphaneye benzer. Onu özgün kılan, okunanın konuşulması, konuşulmanın tekrar okunmaya zorlamasıdır. Kitap masaya gelir, ama masa kitabı hayata sorar. Hayat masaya gelir, ama kitap ona dil verir. Bu iki yönlü akış kesilirse düşünce sakatlanır. Sadece kitapla yaşayan insan bazen hayattan kopar; sadece gündelik tecrübeyle konuşan insan da kavram derinliğini kaybeder. Kıraathane, ikisini birbirine değdirir. Kitabın kibri ile sokağın hamlığı aynı çay buharında biraz terbiye olur.

Geleneksel kıraathane kültürünün en önemli tarafı, hafızayı canlı tutmasıdır. Modern toplum her şeyi hızla tüketir; haber gelir, geçer; acı görünür, unutulur; isimler parlar, söner; meseleler gündem olur, eskir. Kıraathane ise hafızanın ağır adımıdır. Yaşlı biri eski bir olayı anlatır; genç biri bugünün diliyle itiraz eder; başka biri aileden duyduğu bir hatırayı ekler; biri belgesel, biri türkü, biri mezarlık, biri mahalle, biri okul, biri fabrika kapısı üzerinden geçmiş bugüne bağlar. Böylece hafıza, arşivde donmuş belge olmaktan çıkar; konuşan, tartışan, itiraz eden, yanılan, düzeltilen canlı bir akışa dönüşür. Kıraathane, hatırlamanın halk içindeki sobasıdır; orada geçmiş yalnız ısınmaz, bazen yakar da.

Bu hafıza, nostaljiye teslim edilmemelidir. Kıraathane felsefesi, eskiyi romantik bir vitrine koyup "nerede o eski günler" diye iç geçirme sanatı değildir. Eskiye değer verir ama eskinin çürüğünü de saklamaz. Mahallenin dayanışmasını hatırlar, fakat mahallenin boğucu baskısını da görür. Büyüklerin irfanını önemser, fakat yaşlı zorbalığını kutsamaz. Geleneksel nezaketi sever, fakat soru soran çocuğu susturan terbiyeyi affetmez. Kıraathane, geçmiş putlaştırmaz; onu masaya çağırır. Geçmiş de orada hesap verir. Güzel olan korunur, çürük olan ayıklanır, işe yarayan yeniden kurulur. Gelenek dediğin şey müze camında duran ölü eşya değil, her kuşakta yeniden sınıyan canlı emektir.

Kıraathanenin bir başka kıymeti, insanı yalnızlıktan çıkarmasıdır. Modern şehirde insan kalabalıklar içinde yalnızlaşır; apartmanda komşusunu tanımaz, dijital dünyada yüzlerce kişiyle konuşur ama kimseyle gerçekten oturmaz, ekranda öfke paylaşır ama göz göze gelmez. Kıraathane, yüz yüze gelmenin ahlâkını hatırlatır. Orada insan cümlesinin sorumluluğunu bedenle taşır. Yazıp kaçmak kolaydır; masada söyleyip bakışa dayanmak zordur. Dijital kalabalıkta herkes keskindir, çünkü kimse çay getiren garsonun sessizliğini, karşısındaki ihtiyarın gözünü, genç adamın mahcubiyetini, dostunun yüzündeki kırılmayı hesaba katmaz. Kıraathane, sözü bedene geri çağırır. Bu yüzden sosyal medyanın köpüğüne karşı kıraathane ağır bir terbiyedir.

Elbette kıraathane de masum değildir. Her mekân gibi onun da bozulma ihtimali vardır. Erkek egemen bir homurtu alanına dönüşebilir, dedikodu bataklığına saplanabilir, ahbap çavuş dayanışmasının küçük ofisi olabilir, gençleri dışlayabilir, kadınların sesini eksik bırakabilir, boş siyasetle kendini tüketebilir. Bu tehlikeleri görmeden kıraathane güzelleme yapmak, çayı fazla şekerli içmek gibi olur; bir süre sonra damağı bozar. Sahici kıraathane felsefesi, kendi mekânını da eleştiriden muaf tutmaz. Kıraathane, ancak kendi körlüğünü masaya yatırabildiği ölçüde kıraathane olur. Aksi hâlde eski kahvehane alışkanlıklarının üstüne biraz kitap kokusu sıkılmış olur; o da felsefe değil, dekorasyon.

Bu nedenle yeni kıraathane fikri, kadınların, gençlerin, çocukların, işçilerin, öğrencilerin, yaşlıların, yazarların, ustaların, gezginlerin, fotoğrafçıların, hukukçuların, öğretmenlerin, emeklilerin ve hayatı ciddiye alan herkesin sözünü taşıyabilmelidir. Cem akıllı tek tip insanla kurulmaz. Aynı sınıftan, aynı yaştan, aynı dünya görüşünden, aynı jargonla konuşan insanlar birbirini rahatlatır ama çoğu zaman büyütmez. Kıraathane, farklı seslerin birbirini ezmeden çarpıştığı yer olmalıdır. Çarpışma yoksa düşünce mayalanmaz; haysiyet yoksa çarpışma kavgaya dönüşür. İnce ayar buradadır: Kıraathane hem açık olacak hem ölçülü; hem sert olacak hem insanî; hem gelenek taşıyacak hem yeni soruya kapı açacak.

Bu mekânın asıl vaadi, bilginin yeniden halka karışmasıdır. Bilgi uzun zamandır ya uzmanların soğuk odalarında sıkışıyor ya ekranların gürültüsünde buharlaşıyor ya da sosyal medyanın slogan çöplüğünde haysiyetini kaybediyor. Kıraathane, bilginin yeniden insan ölçüğüne dönmesini sağlar. Bir mesele masaya geldiğinde önce insan yüzü kazanır. Ekonomi dediğin şey yalnız enflasyon grafiği değil, pazar filesidir. Hukuk dediğin şey yalnız madde numarası değil, adliye kapısında bekleyen yurttaşdır. Eğitim dediğin şey yalnız müfredat değil, soru sormaktan korkan çocuktur. Din dediğin şey yalnız ritüel değil, haksızlık karşısında titreyen vicdandır. Kıraathane, soyut olanı somut insana bağlar; bu yüzden kıymetlidir.

Kıraathane felsefesi, sonuçta çayın etrafında kurulan küçük bir medeniyet iddiasıdır. Büyük lafları küçük bardakta sınırlar. İnsana şunu hatırlatır: Düşünce yalnız kürsüde, kitapta, konferansta, makalede, ekranda doğmaz; bazen çizik bir masanın kenarında, çay lekesinin yanında, yarım kalmış bir cümlelerin ardından, yaşlı bir adamın "öyle değil evlat" diye başlayan itirazında, genç bir kadının "ama bu adil değil" diyen berrak sesinde, çocuğun masaya bıraktığı soruda doğar. Kıraathane, düşüncenin halk içinde hâlâ mümkün olduğunu gösterir. Yeter ki masa yalnız oturmak için değil, hakikati ağırlamak için kurulsun.

Filozof Kirpi: "Kıraathane, çayın buharında fikrin kibirden arındığı; masanın etrafında cem aklının yavaş yavaş demlendiği yerdir."

AKADEMİYE KARŞI KIRAATHANE: BİLGİNİN STERİL ODADAN HAYATA İNİŞİ

Akademi, insanlığın en kıymetli kurumlarından biri olarak doğdu; bilginin korunması, geliştirilmesi, aktarılması ve denetlenmesi için büyük bir imkân sundu. Fakat her kurum gibi akademi de kendi gölgesini üretir. Bilgi, hayatı anlamak için değil de unvan almak, kadro kapmak, fon bulmak, jüri geçmek, dosya büyütme, çevre edinmek ve kariyer merdiveninde bir basamak daha çıkmak için kullanıldığında, akademi hakikatin evi olmaktan çıkar; steril bir kariyer laboratuvarına dönüşür. Orada kavramlar vardır ama hayatın kokusu azalmıştır. Dipnotlar vardır ama insan yüzü silikleşmiştir. Sempozyumlar vardır ama yaraya temas yoktur. Makaleler vardır ama toplumun nabzı çoğu zaman kapının dışında kalmıştır.

Kıraathane, akademinin bu steril hâline karşı hayattan gelen kaba ama diri bir itirazdır. Burada bilgi, cilalı salonlardan, klimalı toplantılardan, formatlanmış sunumlardan, kurumsal protokolden çıkıp masanın üstüne iner. Masanın üstünde çay vardır, simit vardır, ekmek kırıntısı vardır, gazete kupürü vardır, eski bir kitap vardır, birinin anlattığı acı hatıra vardır, başkasının getirdiği sahici gözlem vardır. Akademi bazen meseleyi kavramdan hayata doğru indirir; kıraathane ise hayattan kavrama doğru çıkar. İkisinin de hakkı vardır. Fakat akademi hayatı unuttuğunda, kıraathane ona şunu söyler: "Güzel konuştun hocam, peki bunun pazardaki karşılığı ne?"

Bu soru basit görünür ama bilgi için ölümcül derecede önemlidir. Çünkü bir kavramın gerçek değeri, yalnız mantıksal tutarlılığında değil, hayatı açıklama, dönüştürme ve insanın yükünü görünür kılma kapasitesindedir. Akademik metin, kendi içinde kusursuz olabilir; fakat halkın yaşadığı acıya değmiyorsa, yalnız kendi cam fanusunda parlayan bir mücevherdir. Güzel görünür, ama ısıtmaz. Kıraathane, bilgiyi bu cam fanustan çıkarır. "Enflasyon" dediğin şeyin market rafında nasıl yandığını, "hukuk devleti" dediğin şeyin adliye koridorunda nasıl beklediğini, "eğitim politikası" dediğin şeyin sınıfta başını öne eğen çocukta nasıl kırıldığını, "kentleşme" dediğin şeyin apartman boşluğunda nasıl yankılandığını hatırlatır.

Akademinin temel sorunu bilgi üretmesi değildir; bilginin hayattan koparılmasına razı olmasıdır. Bilimsel titizlik, yöntem, kaynak, kavram, eleştirel denetim elbette vazgeçilmezdir. Bunlar olmadan bilgi kolayca dedikoduya, sezgi gösterisine, ham ideolojiye ya da kahvehane palavralarına dönüşebilir. Kıraathane felsefesi akademi düşmanlığı yapmaz; akademinin korkak, kibirli, halka mesafeli ve kariyerçi biçimlerine karşı çıkar. Çünkü bilgi, ne yalnız diplomanın malıdır ne de her aklına gelenin keyfi kanaati. Bilgi emek ister; fakat bu emek, insanın hayatından utanmaya başladığında kendini bozar. Akademi hayatın üstüne çıkmak için değil, hayatı daha derinden görmek için vardır.

Kıraathane burada akademiye karşı değil, akademinin hayattan kopmuş hâline karşı konumlanır. Aradaki fark önemlidir. Akademiyi bütünüyle reddetmek ahmaklık olur; çünkü yöntemsiz öfke, hızlı parlar ve çabuk söner. Fakat akademinin her söylediğini hakikat saymak da başka bir ahmaklıktır; çünkü unvan, insanı otomatik olarak ahlâklı, cesur veya derin yapmaz. Nice profesör vardır, hayat karşısında çirak bile olamamıştır.

Nice diplomasız insan vardır, bir olayın iç damarını on makaleden daha iyi görür. Kiraathane, bu iki tarafı aynı masaya çağırır: Akademinin yöntemiyle halkın tanıklığını, kavramın disipliniyle hayatın sezgisini, kitabın derinliğiyle sokağın çıplak bilgisini buluşturur.

Bu buluşma kolay değildir. Çünkü akademi çoğu zaman diliyle kendine sur çeker. Jargon, bazen düşüncenin hassas aleti olabilir; ama bazen de bilgisizliği dışarıda tutmak bahanesiyle hayatı dışarıda tutan bir gümrük kapısına dönüşür. Kavramlar, insanın deneyimini açıklamak için değil, konuşanı üstün göstermek için kullanıldığında bilgi kibir üretir. Kiraathane bu kibri sevmez. Masaya gelen kavram Türkçeye, hayata, insana ve örneğe tercüme edilmek zorundadır. "Yapısal eşitsizlik" diyorsan, masadaki biri "tamam da bu bizim mahallede nasıl işliyor?" diye sorar. "Epistemik şiddet" diyorsan, biri "yani çocuğun sorusunu susturmak mı?" diye indirir. İyi kiraathane, kavramı öldürmez; onu halkın nefes alabileceği hâle getirir.

Akademinin steril odası, çoğu zaman güvenlik duygusu üretir. Orada herkes belli kurallara göre konuşur. Makalenin biçimi bellidir, sunumun süresi bellidir, itirazın dili bellidir, kurulun sınırı bellidir. Bu düzen kimi zaman gereklidir; çünkü düşünceyi keyfî dağınıklıktan korur. Fakat aynı düzen, hakikatin riskini azaltmak için kullanıldığında akademik nezaket bir tür susturma aracına dönüşür. "Bu ifade fazla sert", "bu konu politik", "bu örnek uygun değil", "bu dili yumuşatalım", "burada ad vermeyelim" gibi cümleler bazen metni inceltir; bazen de hakikatin dışını söker. Kiraathane, dışı sökülmiş bilgiyi hemen fark eder. Çünkü hayat, dışsız kavramlarla çığnemez.

Kiraathanede fikir, doğrudan insan yüzüyle karşılaşır. Akademik metinde "dezavantajlı gruplar" diye geçen insan, kiraathanede kapıdan içeri girip sandalyeye oturabilir. "Emek piyasası" denilen soyut alan, çay getiren gencin sabah kaçta kalktığıyla somutlaşır. "Kentsel dönüşüm" bir rapor başlığı olmaktan çıkar, evinden edilen yaşlı kadının anahtarına dönüşür. "Göç" istatistik olmaktan çıkar, aksanıyla utanmaya zorlanan çocuğun sınıftaki sessizliğinde görünür. "Demokrasi" oy oranı olmaktan çıkar, masada sözünü kesmeden dinlenen insanda sınanır. Kiraathane, akademiye şunu hatırlatır: Kavram insan yüzüyle karşılaşmadıkça eksiktir.

Akademinin başka bir zaafı da hakikati çoğu zaman dosyaya dönüştürmesidir. Dosyalaştırılmış hakikat, yönetilebilir hâle gelir. Bir konu proje başlığı olur, rapora girer, sunuma dönüşür, fonlanır, ölçülür, sınıflandırılır, sonra raflarda uyur. Kötü niyet gerekemeyebilir; sistemin ritmi böyledir. Fakat hayat beklemez. Yoksulun kirası, çocuğun korkusu, kadının sesi, yaşlının yalnızlığı, işçinin yorgunluğu, doğanın talanı, şehrin hafızası, mahallenin çöküşü raporun yayımlanmasını beklemez. Kiraathane, dosyanın karşısına zamanı koyar. "Tamam, rapor güzel; peki bugün ne olacak?" der. Bu "bugün" sorusu, akademinin sonsuz erteleme konforunu bozar.

Bununla birlikte kiraathane de kendini akademinin yerine koymamalıdır. Kiraathane, akademiye küçümseyip ham kanaatin imparatorluğuna dönüşürse kendi felsefesini kaybeder. Her yaşanmışlık bilgi değildir; her acı doğru analiz üretmez; her halk sezgisi adil değildir; her masa cümlesi hikmet değildir. Hayat bilgisi kıymetlidir ama denetlenmediğinde önyargıya, dedikoduya, romantizme, komplo kolaycılığına, kaba genellemelere ve öfke tiryakiliğine dönüşebilir. Bu yüzden kiraathane, akademiden yöntem, sabır, kaynak disiplini ve kavramsal titizlik öğrenmelidir. Akademi de kiraathaneden hayat, temas, cesaret, sade dil ve sahici tanıklık öğrenmelidir. Mesele birini ötekine ezdirmek değil, ikisinin körlüğünü birbirine kırdırmasıdır.

Kiraathane ile akademi arasındaki gerçek gerilim, bilginin kime hesap verdiği sorusunda düğümlenir. Akademi çoğu zaman hakemlere, jüriye, dergilere, kurullara, endekslere, atif sayılarına, fon veren kurumlara hesap verir. Kiraathane ise daha çıplak bir hesaba çağırır: Bu bilgi insana ne yaptı? Hangi yarayı görünür kıldı? Hangi haksızlığın adını koydu? Hangi çocuğun sorusuna dil verdi? Hangi yoksulun mahcubiyetini haysiyete çevirdi? Hangi kurumun çürümesini teşhir etti? Hangi kibri kırdı? Hangi hayata omuz verdi? Bu sorular

akademik ölçütlerin yerine geçmek zorunda değildir; fakat onlar olmadan akademik ölçütler eksik kalır. Atıf sayısı yüksek olup hayata değmeyen metin, soğuk bir başarıdır.

Bu nedenle Heterobilim Okulu açısından bilgi, nötr bir vitrin nesnesi değildir. Bilgi ya hayatı güçlendirir ya da iktidarın daha rafine işlemesine yardım eder. Akademi, bilgiyi toplumsal sonuçlarından ayırdığında kendini temiz zanneder; oysa temizlik bazen temassızlıktır. Kiraathane bu temassızlığa itiraz eder. Bilgiyi çaya, masaya, insana, yaraya, haysiyete ve sonuçlara bağlar. Bir kavramın yalnız ne dediğine değil, ne ürettiğine bakar. İnsanları güçlendiriyor mu, yoksa onları nesneleştirip kariyer malzemesine mi çeviriyor? Toplumunu aydınlatıyor mu, yoksa iktidarların, kurumların, piyasanın veya akademik klanların işine yarayan yeni bir sis mi üretiyor? Kiraathane, bu soruları protokolsüz sorar; bazen kaba görünür, ama çoğu zaman tam da bu yüzden işe yarar.

Akademik bilginin en büyük sınavı, halkın deneyimini küçümsemeden onu kavramsal açıklığa kavuşturabilmesidir. Halkın deneyimi kutsal değildir; ama önemsiz de değildir. Yoksulun "geçinemiyoruz" cümlesi, iktisat teorisinin altında ezilecek bir homurtu değil, teoriyi sınavacak bir hayat verisidir. Çocuğun "korkuyorum" demesi, pedagojik raporların kenarına iliştilecek bir duygu değil, eğitim düzeninin ahlâkî merkezidir. Kadının "duyulmuyorum" demesi, aile sosyolojisinin dipnotu değil, toplumsal yapının röntgenidir. Kiraathane, işte bu cümleleri masaya alır. Akademi bu cümleleri küçümserse halktan kopar; kiraathane bu cümleleri kavramsallaştırmazsa sadece iç dökme yeri olur. İkinin buluşması şarttır.

Kiraathanenin akademiye sunduğu en büyük derslerden biri dil dersidir. Akademinin dili çoğu zaman kendi içine kapanır; cümle uzar, kavram çoğalır, anlam dar bir uzman grubunun malı olur. Oysa düşüncenin büyük olması için anlaşılabilir olması gerekmez. Derinlik ile bulanıklık aynı şey değildir. Kiraathane, fikri sadeleştirmeye zorlar. Fakat sadeleştirmek basitleştirmek değildir. İyi sadeleştirme, fikrin kemiklerini görünür kılar; kötü sadeleştirme, fikri çocuk oyuncağına çevirir. Kiraathanenin dili, hem derin hem anlaşılır olmayı arar. Çay bardağı gibi: küçük görünür, ama içinde dem, sıcaklık, renk ve ölçü vardır.

Akademiye karşı kiraathane, aynı zamanda unvana karşı sözün haysiyetini savunur. Akademik dünyada unvan bazen sözün önüne geçer; kimin söylediği, ne söylendiğinden daha önemli hâle gelir. Kiraathane bunu tersine çevirir. Profesör saçmalarsa saçmalar; işçi doğru söylüyorsa doğru söyler. Yaşlı adamın tecrübesi kıymetli olabilir ama o da yanılabilir. Genç biri toy olabilir ama bazen masadaki en taze hakikati o görür. Kiraathane, sözü sahibinin apoletinden çıkarıp içeriğine göre tartmaya çalışır. Bu, kolay bir demokrasi değildir; çünkü herkesin sözü eşit derecede doğru değildir, fakat herkesin sözü sınanmaya değer olabilir. Aradaki farkı korumak kiraathanenin olgunluğudur.

Bu noktada kiraathane akademinin seçkinci damarına karşı halkçı bir romantizm üretmemelidir. "Halk her şeyi bilir" cümlesi de en az "halk hiçbir şey bilmez" cümlesi kadar sakattır. Halk bilir, yanılır, sezer, abartır, hatırlar, çarpıtır, direnç gösterir, teslim olur, incelik taşır, kabalık üretir. Halk dediğin şey melekler korusu değildir; çatışmalı, yorgun, zeki, korkak, cesur, öfkeli, merhametli, çelişkili bir varlık alanıdır. Kiraathane felsefesi bu çelişkiyi sever; çünkü hakikat çoğu zaman pürüzsüz yerlerde değil, bu çatışmalı alanlarda görünür. Akademinin görevi bu pürüzü yok etmek değil, anlamaktır. Kiraathanenin görevi de kendi pürüzünü kutsamak değil, işletmektir.

Akademinin kiraathaneden öğreneceği bir başka şey tanıklıktır. Tanıklık, sadece veri değildir. İnsan bir şeye tanık olduğunda, yalnız bilgi taşımaz; sorumluluk da taşır. Akademi tanıklığı çoğu zaman veri setine, görüşme notuna, saha gözlemine, vaka örneğine çevirir. Bunlar gereklidir, fakat tanıklığın ahlâkî yükü sadece yöntem bölümüne sığmaz. Kiraathanede tanıklık yüzle gelir. Bir insan "ben gördüm" dediğinde, sesindeki titreme de bilginin parçasıdır. Akademi bu titremeyi ölçemez belki, ama hesaba katmalıdır. Çünkü bazı gerçekler yalnız sayıyla değil, insanın anlatırken durakladığı yerde ortaya çıkar.

Bürokratikleşmiş akademi, çoğu zaman güvenli konular sever. Riskli meselelerden uzak durur, canlı yaralara fazla yaklaşmaz, iktidarla, kurumlarla, fon verenlerle, akademik çevrelerle ilişkisini bozmak istemez. Kiraathane ise canlı yaradan kaçamaz; çünkü o yara zaten masada oturur. İşsiz genç oradadır, emekli oradadır, kiracı oradadır, öğretmen oradadır, öğrenci oradadır, yorgun baba oradadır, çocuğunun geleceğinden korkan anne oradadır. Kiraathane bu yüzden akademiden daha az güvenlidir; fakat bazen hakikate daha yakındır. Güvenli bilgi, çoğu zaman steril bilgidir. Risk almayan düşünce, büyük ihtimalle kimseyi rahatsız etmeyen düşüncedir. Kimseyi rahatsız etmeyen düşünce ise çoğu zaman mevcut düzenin nazik misafiridir.

Kiraathane, bilginin ahlâkî cesaretini diri tutmak ister. Bir fikrin değeri, yalnız mantıklı olmasında değil, gerektiğinde bedel taşıyabilmesindedir. Akademi, bedelsiz hakikat üretmeye alıştığında, dili inceler ama omurgası zayıflar. Kiraathanede ise sözün bedeli daha doğrudandır. Yanlış söylersen masadan itiraz gelir. Büyüklenirsen alaya alınır. Boş övgü yaparsan çayları ödersin. Haklı eleştiri getirirsen masa canlanır. Kötü niyetliysen yüzlerde soğukluk belirir. Bu doğrudanlık, akademik nezaketin arkasına saklanan birçok zaafı görünür kılar. Kiraathane, insanı cümlesiyle birlikte bedene çağırır.

Elbette akademi olmadan kiraathane de eksik kalır. Hafıza, tanıklık ve gündelik akıl önemlidir; fakat bunlar sistemli düşünceyle beslenmezse aynı hikâyelerin etrafında dönüp durabilir. Kiraathane, kitabı masadan eksik etmemelidir. Okunmayan kiraathane, bir süre sonra dedikoduya teslim olur. Tartışılmayan kitap ise raf süsüne dönüşür. Bu yüzden kiraathanenin ideal formunda kitapla çay yan yana durur. Kitap masaya derinlik verir, çay kitaba hayat verir. Akademi kiraathaneye yöntem taşır; kiraathane akademiye vicdan taşır. Yöntemsiz vicdan savrulur; vicdansız yöntem kurur. İkisi birleştiğinde bilgi hem titiz hem canlı olabilir.

Bu yazının savunduğu kiraathane, akademinin yerine geçen anti-entelektüel bir meydan değildir. Tam tersine, akademiye daha sahici olmaya çağıran bir halk felsefesi mekânıdır. Akademi, kiraathaneden korkmamalıdır; çünkü kiraathane iyi işletilirse bilginin düşmanı değil, sinayıcısıdır. Kiraathane de akademiden korkmamalıdır; çünkü akademik disiplin iyi işletilirse halk aklını küçültmez, derinleştirir. Fakat ikisi de kendi sahte suretlerinden korkmalıdır: Akademi kariyerçi sterilliğinden, kiraathane boş gevezelikten. Biri unvanla, diğeri palavrayla çürür. İkisini kurtaracak şey aynı şeydir: hakikate karşı sorumluluk.

Heterobilim Okulu'nun kiraathane fikri tam bu nedenle önemlidir. Burada kiraathane, sadece mekân değil, epistemik tavidir. Bilgi hayattan kaçmayacak, çayla yumuşayacak, eleştiriyi sinanacak, cem akıyla çoğalacak, sonuçlarıyla tartılacaktır. Akademinin soğuk kavramı, kiraathanede insan yüzü kazanacaktır. Kiraathanenin ham sezgisi, akademik disiplinle biçimlenecektir. Böylece bilgi, ne fildişi kulede yalnızlaşacak ne de sokak gürültüsünde buharlaşacaktır. Masa, ikisinin arasındaki geçit olacaktır.

Sonunda akademiye karşı kiraathane demek, bilgiye karşı hayat demek değildir; bilgiyi hayata iade etmek demektir. Akademi, kendi en iyi hâlinde kiraathanenin düşmanı değil, kardeşidir. Fakat akademi kendi halkından, sokağından, çocuğundan, yoksulundan, işçisinden, kadının sesinden, yaşlının hafızasından ve çayın etrafında dolaşan gündelik akıldan koparsa, kiraathane ona eski ama diri bir soru sorar: "Hocam, anlattıkların güzel; peki bu bilgi kimin yarasına merhem, kimin sofrasına ekmek, kimin çocuğuna cesaret, kimin diline haysiyet olacak?" Bu soruya cevap veremeyen bilgi, ne kadar dipnot taşırsa taşınsın, hayata geç kalmış bilgidir.

Filozof Kirpi: "Akademi bilgiyi steril odada saklarsa kavram kurur; kiraathane onu çayın buharında hayata indirir, insan yüzüyle sınırlar."

ÇAY, ELEŞTİRİ VE DOSTLUK: ÖVGÜYE CEZA, İTİRAZA ÖDÜL

Kıraathanenin gerçek masası, insanın yalnız fikrini değil, kibrini de ortaya koyduğu yerdir. Bir insan oraya yalnız konuşmaya gelmez; sınanmaya, düzeltilmeye, törpülenmeye, bazen de tatlı tatlı hırpalanmaya gelir. Çünkü düşünce tek başına büyüdüğünde çoğu zaman kendine âşık olur. Kendi cümlesinin kokusunu fazla seven insan, bir süre sonra hakikati değil, kendi üslubunu dinlemeye başlar. Kıraathane, bu tehlikeye karşı masanın ortak aklını devreye sokar. Orada biri lafı uzatırsa çay soğur, biri fazla büyüklenirse kaşlar kalkar, biri boş övgüyle ortamı yumuşatmaya çalışırsa masa hemen huylanır. Çünkü kıraathanede dostluk, insanı sürekli alkışlamak değil; onu kendi en kötü ihtimalinden korumaktır.

Çay burada yalnız sohbetin içeceği değil, eleştirinin ahlâkî yumuşatıcısıdır. Sert bir itiraz geldiğinde bardak masaya bırakılır, biri "dur, orası öyle değil" der, bir başkası çayından küçük bir yudum alır, cümlelerin ağırlığı biraz insanîleşir. Çay, fikrin kavgasını kan davasına çevirmeyen küçük bir medeniyet aracıdır. İtirazın sıcaklığını taşır ama öfkenin yangınına teslim etmez. Eleştiri kuru gelirse insanı yaralar; çayla gelirse bazen insanı ayıltır. Bu yüzden kıraathanede eleştiri bıçaksa, çay pansumandır. Bıçak keser, pansuman iyileştirir. İkisi birlikte olmazsa ya yara açılır ya da çürüme örtülür.

Kıraathane kültürünün en güzel yasalarından biri şudur: Övgü bedava değildir. Hatta iyi bir kıraathanede boş övgü yapan çayları ödemelidir. Çünkü övgü, eğer hakikate dayanmıyorsa dostluk değil, zihinsel rüşvettir. İnsanın kulağına hoş gelir, egosunu parlatır, masanın havasını yumuşatır, fakat fikri geliştirmeyen. Sürekli övülen insanın düşüncesi yağlanır, ağırlaşır, hantallaşır. Kimse onu dürtmezse kendi boşluğunu derinlik sanmaya başlar. Övgü, hak edilmişse güzeldir; emek görülür, iyi cümle işaretlenir, sağlam fikir desteklenir. Fakat övgü düşüncenin yerine geçerse, masa çürür. Çünkü dalkavukluk, eleştirinin kılığına girmeyen en sinsî düşmandır.

Dostluk ile dalkavukluk arasındaki fark burada açığa çıkar. Dalkavuk, insanın hoşuna gidecek şeyi söyler; dost, insanın ihtiyaç duyduğu şeyi. Dalkavuk, seni kendine daha fazla bağlamak ister; dost, seni hakikate yaklaştırmak ister. Dalkavuk, hatanı görür ama kullanacağı günü bekler; dost, hatanı görür ve seni utandırmadan uyarır. Dalkavuk alkış verir, dost ayna tutar. Kıraathane, bu iki tipi çok çabuk ayırt eder. Masada birinin sürekli baş sallaması, her fikre "çok doğru" demesi, hiçbir yerde diken çıkarmaması, çoğu zaman olgunluk değil, hesaplı yumuşaklıktır. Hakiki dostluk, gerektiğinde "orada saçmaladın" diyebilecek kadar cesurdur; ama bunu seni ezmek için değil, seni toparlamak için yapar.

Eleştirinin de namusu vardır. Her itiraz değerli değildir. Bazı insanlar eleştirmeyen, hincini boşaltır. Bazıları fikir düzeltmez, insan küçültür. Bazıları metne bakmaz, yazanın gururunu hedef alır. Bazıları hakikati değil, kendi zekâsının gösterisini sever. Bu, eleştiri değil, entelektüel kabadayılıktır. Kıraathane böyle bir hoyratlığı da sevmez. Çünkü masada sertlik olabilir, alay olabilir, iğne olabilir, hatta bazen cümle masaya tokat gibi düşebilir; fakat haysiyet kırmak yoktur. Eleştiri insanı öldürmek için değil, fikri diriltmek için yapılırdır. Bir cümleyi kesebilirsin, ama insanın omurgasını kırmaya hakkın yoktur.

İyi eleştiri, önce dikkat ister. Dinlemeden yapılan eleştiri, çoğu zaman kişinin kendi önyargısının gürültüsüdür. Kıraathanede biri konuşurken diğeri gerçekten dinlemiyorsa, sadece cevap sırasını bekliyorsa, orada tartışma değil, karşılıklı monolog vardır. Dinlemek, eleştirinin ahlâkî başlangıcıdır. Karşındakinin ne dediğini, ne demek istediğini, nerede eksik bıraktığını, hangi acıdan konuştuğunu, hangi kibire kapıldığını, hangi kavramı fazla yüklediğini anlamadan itiraz etmek ucuzdur. İyi eleştirmen, önce cümlelerin içine girer, sonra çıkış kapısını gösterir. Dışarıdan taş atmak kolaydır; içeriden yol açmak zordur.

Kıraathanede eleştiri, kişiyi değil fikri hedef aldığı zaman çoğaltıcı olur. Birinin düşüncesindeki boşluk gösterilir, ama insanlığı çöpe atılmaz. Bir yazının ritmi eleştirilir, ama yazarın emeği yok sayılmaz. Bir kavramın zayıflığı belirtilir, ama onu kurmaya çalışan zihnin arayışı küçümsenmez. Bu ölçü kaybolduğunda, masa mezbahaya döner. Herkes birbirini doğrar, kimse büyükmez. Kıraathanenin eleştiri ahlâkı bu yüzden ince bir terazidir: Ne

kimseyi pamuklara sarıp çürütmek ne de herkesi taşıyıp susturmak. Eleştiri, insanı konuşamaz hâle getiriyorsa başarısızdır; insanı daha iyi konuşmaya zorluyorsa değerlidir.

Kıskançlık ile eleştiri arasındaki fark da masada görülür. Kıskanç insan, başkasının iyi fikrini tehdit olarak görür. Onu geliştirmek istemez; küçültmek ister. Cümlelerin eksik yerini bulur ama tamamlamaz, sadece gösterip geri çekilir. İyi olanı görmezden gelir, zayıf olanı büyütür. Eleştiri ise başkasının iyi fikrinin daha iyi olmasını ister. Kıskançlık "bu neden onda var?" diye sorar; eleştiri "bu nasıl daha doğru hâle gelir?" diye sorar. Kıraathane, kıskançlığın kokusunu almalıdır. Çünkü kıskançlık masaya sirke gibi dökülür; çayın tadını bozar, dostluğu ekşitir, fikri zehirler.

Bir metin, bir fikir, bir proje kıraathane masasına geldiğinde, orada küçük bir imtihan başlar. Metin sahibinin ilk sınavı savunmaya geçmemektir. İnsan emeğini sever; bu normaldir. Yazdığı cümlede kendi uykusuzluğunu, yürüdüğü yolu, taşıdığı acıyı, kurduğu hayali görür. Biri o cümleye dokunduğunda, sanki kendisine dokunulmuş gibi hisseder. Fakat düşünce büyümek istiyorsa, yazarı kendi metninden biraz ayrılmayı öğrenmelidir. Metin masaya konduğunda artık sadece sahibinin değil, cem aklının da sınavındadır. Eleştiri karşısında hemen zırh kuşanan yazar, kendi metnini koruduğunu sanır; çoğu zaman onun gelişme imkânını kapatır.

Eleştirenin sınavı ise insafı kaybetmemektir. Bir metni eleştirmek, onu yazandan daha zeki olduğunu ilan etmek değildir. Eleştirmen kendini cellat sanarsa masa kararır. İyi eleştirmen, metnin nereye gitmek istediğini sezer, onun niyetini anlar, taşıyamadığı yükü gösterir, fazla süsünü ayıklar, zayıf yerini güçlendirir, güçlü yerini işaretler. "Bu olmamış" demek kolaydır; "burada şu nedenle tökezliyor, buradan şöyle güçlenebilir" demek emek ister. Kıraathanede iyi eleştiri, yıkıp kaçmaz; yığılı yere taş da taşır. Yalnız enkaz bırakan eleştirenin zekâsı olabilir, ahlâkı eksiktir.

9

Bu yüzden iyi kıraathanede itiraza ödül vardır. İtiraz, masanın oksijenidir. Herkes aynı fikirdeyse ya konu ölmüştür ya masa korkaktır. Fikir, itirazla nefes alır. İtiraz yoksa düşünce kendi kendini onaylayan bir aynalar odasına kapanır. İnsan kendini sürekli haklı insanların arasında buluyorsa dikkat etmelidir; ya hakikatin çok dar bir parçasında yaşıyordur ya da çevresinde kimse onu uyarmaya cesaret edemiyordur. Kıraathane, bu konforu bozmalıdır. İyi itiraz, masaya saygısızlık değil, masanın haysiyetine katkıdır. Çünkü itiraz eden kişi şunu söyler: "Bu fikir ciddiye alınmaya değer; o yüzden sinanmalı."

Burada mizahın özel bir yeri vardır. Kıraathane mizahsız olmaz. Mizah, fikrin kibrini indirir, tartışmanın havasını açar, insanın kendini fazla ciddiye alma hastalığını tedavi eder. Fakat mizah da ahlâklı olmalıdır. Mizah, zayıfı ezmek için kullanıldığında kabalıktır; güçlünün kibrini indirdiğinde özgürleştiricidir. Masada birinin kusuru alay malzemesine çevrilirse o masa zalimleşir. Fakat birinin büyümüşlüğü, tumturaklı boşluğu, kerameti kendinden menkul tavrı ince bir şakayla yere indiriliyorsa, orada mizah düşünceye hizmet eder. Kıraathanede iyi espri, fikrin çay kaşığıdır; karıştırır, tortuyu kaldırır, şekerini dağıtır.

Çayla eleştiri arasındaki ilişki, kıraathanenin zaman terbiyesini de kurar. Çay hemen içilmez; demlenir. Fikir de öyledir. Bazı eleştiriler ilk duyulduğunda can yakar, hemen cevap vermek istersin. Fakat çaydan bir yudum alıp beklersen, eleştirenin içindeki hakikat tortusu dibe çöker, görülebilir hâle gelir. Kıraathane insana bu bekleme terbiyesini öğretir. Sosyal medya hızlı öfke ister; kıraathane dem ister. Ekran hemen tepki ister; masa biraz düşünmeyi. Hızlı cevap çoğu zaman nefsin zaferidir; demlenmiş cevap düşüncenin. Çay, bu yüzden yalnız içecek değil, düşünceye zaman kazandıran ritüeldir.

Dostluk, kıraathanede ortak eleştiri terbiyesiyle olgunlaşır. İnsan sadece iyi gününde yanında olanla değil, kötü fikrini yüzüne söyleyebilenle dost olur. Alkışlayan kalabalık insanı sarhoş eder; eleştiren dost ayıltır. Ama bu ayıklık da sevgisiz olmaz. Dostun eleştirisi, içinde seni kaybetmek istemeyen bir kaygı taşır. Düşmanın eleştirisi seni küçültmek ister; dostun eleştirisi seni büyütür. Aradaki fark, cümlelerin tonunda,

zamanlamasında, seçtiği kelimedede, eleştiriden sonra masada kalıp kalmamasında görünür. Seni eleştirip yanında oturmaya devam eden kişi dosttur. Seni eleştirip kalabalığa gösteren kişi çoğu zaman gösteri yapıyordur.

Kıraathane, övgünün de tamamen dışlanmadığı yerdir. Hak edilmiş övgü, emeğin görülmesidir. Bir insan iyi bir cümle kurmuşsa, güzel bir sezgi yakalamışsa, sağlam bir metin çıkarmışsa, cesur bir adım atmışsa bunu söylemek gerekir. Çünkü sürekli eleştiri de insanı kurutur. Fakat övgü, metni geliştiren bir işaret olmalıdır; kişiyi sarhoş eden bir şurup değil. "Burada iyi bir damar var", "bu kavram çalışıyor", "bu sahne güçlü", "bu cümle metni taşıyor" demek, övgüyü de üretken kılar. Boş övgü "harika olmuş" deyip kaçır; sahici övgü neyin niçin güçlü olduğunu gösterir. Kıraathane, övgüyü bile analitik yapmalıdır. Yoksa tatlı sözle fikir şeker komasına girer.

Eleştirinin kıraathanedeki bir başka işlevi, insanı epistemik yalnızlıktan kurtarmasıdır. Kendi başına düşünen insan, bazen aynı hatanın etrafında döner durur. Kendi kör noktasını göremez. Cem akli burada devreye girer. Birinin görmediğini diğeri görür; birinin abarttığını diğeri dengeler; birinin korktuğu yeri başkası cesaretlendirir; birinin fazla sertleştiği noktada başka biri insanî bir hatırlatma yapar. Bu, fikrin imeceyle düzeltilmesidir. Kıraathane masası, iyi işlediğinde, tek kişinin zekâsından daha geniş bir denetim alanı kurar. İnsan fikrini masaya emanet eder; masa da onu ya güçlendirir ya haddini bildirir.

Fakat masanın da tiranlaşma tehlikesi vardır. Her cem akli hakikati üretmez; bazen cem baskısı üretir. Masa kendi alışkanlıklarına, kendi diline, kendi kutsallarına, kendi körlüklerine kapılırsa, eleştiri sadece dışarıdan gelene uygulanır. İçerideki güçlü figürlere dokunulmaz, sevilen kişilerin hataları yumuşatılır, yeni gelenin sözü fazla sınıyor, kadınların ve gençlerin itirazı hafife alınır, eski dostların yanlışı "bizim çocuk" diye örtülür. Böyle bir masa kıraathane olmaktan çıkar, küçük bir iktidar adasına dönüşür. Kıraathane felsefesi, masanın kendisini de eleştiriye açmalıdır. Aksi hâlde eleştiri masanın değneği olur; hakikatin terazisi değil.

Bu yüzden kıraathane yasası açık olmalıdır: Masada kimse eleştiriden muaf değildir. Yaşlılık hürmet görür ama yanılmazlık vermez. Gençlik tazelik getirir ama otomatik haklılık vermez. Çok okumuş olmak ciddiye alınır ama kibir hakkı vermez. Az okumuş olmak küçümsenmez ama ham kanaati bilgi diye satma izni de vermez. Dostluk korunur ama dalkavukluğa dönüşmez. Sertlik kabul edilir ama haysiyet kırmaya izin verilmez. Mizah sevilir ama insan ezmeye dönüşmez. Övgü mümkündür ama çay cezası tehdidi her zaman masanın üstünde durur. Böylece masa, hem özgür hem disiplinli bir düşünce alanı olur.

Kıraathanede eleştirinin bir diğer şartı, cesarettir. İnsan bazen dostunu kırmamak için susar, masanın huzuru bozulmasın diye geçiştirir, güçlü olanla ilişki bozulmasın diye yumuşar, kalabalığın hoşuna giden fikre itiraz etmekten çekinir. Fakat bu susma çoğu zaman dostluk değil, konfor korumadır. Hakiki eleştiri, masaya küçük bir risk getirir. İtiraz eden kişi sevilme ihtimalini göze alır. "Bu olmadı" demek, bazen çayı acılaştırır. Fakat söylenmeyen hakikat daha sonra masayı zehirler. Kıraathane, dostça risklerin alındığı yerdir. Risk yoksa fikir de büyümmez.

Burada eleştirinin amacı yenmek değil, görmek olmalıdır. Tartışmayı kazanmak ile hakikate yaklaşmak aynı şey değildir. Bir insan söz düellosunda üstün gelebilir, hazır cevap olabilir, masayı güldürebilir, karşısındakini susturabilir; ama yine de hakikatten uzak kalabilir. Kıraathane, laf cambazlığını zekâ sanmamalıdır. Hazır cevaplık güzel baharattır ama ana yemek değildir. İyi tartışma, taraflardan birinin diğerini ezmesiyle değil, masanın sonunda herkesin biraz daha net görmesiyle sonuçlanır. Eğer tartışmadan sonra yalnız bir kişinin egosu büyümüşse, masa kaybetmiştir. Eğer herkes biraz düşünüyorsa, çay işe yaramıştır.

Kıraathane dostluğu, insanı yalnız fikirde değil, karakterde de sınar. Birinin eleştiriye tahammülü, onun düşünce ahlâkını gösterir. Hemen alınan, küsen, saldıran, konuyu kişiselleştiren, eleştireni düşmanlaştıran kişi, fikrinden çok egosunu koruyordur. Eleştiri karşısında tamamen pasifleşen, kendi sözünün arkasında hiç

duramayan kişi de başka bir uçtadır. Kırathane, insana hem savunmayı hem değişmeyi öğretir. Ne her itirazda dağılan cam gibi kırılmak ne de her eleştiriyi duvardan sektiren taş gibi kalmak. Düşünce biraz kil gibi olmalıdır: Şekil alır ama çamura dönüşmez.

Bu eleştiri kültürü çocuklar ve gençler için de hayati önemdedir. Genç insan fikrini ilk kez masaya getirdiğinde ya cesaret kazanır ya da susmayı öğrenir. Kırathane, gençlerin cümlesini alaya boğarsa kendi geleceğini öldürür. Fakat gençlerin her cümlesini sırf genç diye alkışlarsa onları da şımartır. Doğru olan, genç fikre hem alan açmak hem ölçü vermektir. "Devam et, burada iyi bir damar var; ama şurası zayıf, burayı okuman, burayı düşünmen gerek" diyebilmek. Bu, eleştirinin pedagojik hâlidir. Kırathane, yeni geleni ezmeden pişirmelidir. Çay nasıl demleniyorsa, insan da öyle demlenir; acele edersen acılaşıp, ilgisiz bırakırsan tatsız kalır.

Kadınların kırathanedeki sözü de ayrıca önemlidir. Geleneksel kahvehane kültürünün erkek egemen mirası, kırathane felsefesinin üstünde kara bir gölge gibi durabilir. Eğer masa sadece erkeklerin homurtusuna, erkeklerin siyaset öfkesine, erkeklerin kendi kendini onaylayan tarih anlatılarına kalırsa cem aklı eksik doğar. Kadının sözü masaya geldiğinde yalnız "farklı bir bakış" gelmez; evin, emeğin, bedeninin, görünmeyen bakım yükünün, susmanın, dayanıklılığın ve adalet arayışının başka bir hafızası gelir. Bu söz olmadan kırathane, yarım akıldır. Kadının eleştirisi masayı bozamaz; masanın körlüğünü azaltır. Tabii bazı masalar körlüğünü pek sever; çünkü karanlıkta herkes kendini yakışıklı sanır.

Kırathanedeki çay, eleştiri ve dostluk arasındaki bağ en çok kriz anlarında sınanır. Her şey yolundayken herkes medeni görünür. Asıl mesele, ağır bir eleştiri geldiğinde, bir metin çöktüğünde, bir iddia boşa düştüğünde, biri yanlışını kabul etmek zorunda kaldığında, bir dostun kibri görünür olduğunda masanın ne yaptığıdır. Masa ya kişiyi linç eder ya da ona yeniden düşünme imkânı verir. İyi kırathane, yanlış affeder ama yanlışta ısrarı affetmez. Hata insandır; hatayı kutsamak çürümedir. İnsan düşebilir; mesele masanın onu nasıl kaldırdığıdır. Kaldırırken de cebine yalan övgü koymamak gerekir. Çünkü bazı teselliler insanı iyileştirmez, sadece daha konforlu biçimde yanlışta tutar.

Eleştirinin dostlukla birleştiği yerde güven oluşur. İnsan bilir ki bu masada pohpohlanmayacak ama ezilmeyecek de. Yanlış söyleyecek ama haysiyeti korunacak. İyi fikri görülecek ama kibri beslenmeyecek. Bu güven, düşüncenin büyümesi için şarttır. Güvensiz yerde insan ya susar ya gösteri yapar. Sürekli saldırıya uğrayan insan savunmaya çekilir; sürekli övülen insan gevşer. Güvenli ama sert masa, en verimli düşünce alanıdır. Kırathane, işte böyle bir zemin kurabildiğinde yalnız sohbet mekânı değil, karakter terbiyesi veren bir düşünce ocağına dönüşür.

Bu bölümün içinden kırathanenin küçük anayasası çıkarılabilir. Bir: Boş övgü çay cezasıyla karşılanır. İki: İyi itiraz masanın haysiyetidir. Üç: Eleştiri fikre yapılıp, insanın onuruna saldırılmaz. Dört: Mizah kibre yönelir, zayıfa değil. Beş: Herkes konuşabilir, ama herkes sınanır. Altı: Unvan masaya girerken ayakkabısını çıkarır. Yedi: Gençlerin sorusu korunur, büyüklerin kibri törpülenir. Sekiz: Kadının sözü misafir değil, kurucu sestir. Dokuz: Kitap masada durur ama hayat kitabı sorgular. On: Çay tazelenir, fikir de tazelenmek zorundadır. Böyle bir masa kolay kurulmaz; ama kurulduğunda insanı sadece bilgilendirmez, terbiye eder.

Heterobilim Okulu açısından bu kırathane yasaları basit ritüeller değildir; bilginin ahlâkî metabolizmasını düzenleyen ilkelerdir. Bilgi burada yalnız üretilmez, ayıklanır. Dalkavukluk atılır, kıskançlık teşhis edilir, ham öfke süzülür, kavram hayata indirilir, hayat kavrama çıkarılır, dostluk eleştiriyiyle olgunlaşır. Praksiyom açısından eleştirinin değeri niyetinde değil, ürettiği sonuçtadır. Eleştiri insanı güçlendiriyor, fikri netleştiriyor, haysiyeti koruyor ve hakikati biraz daha görünür kılıyorsa değerlidir. Eleştiri insanı eziliyor, masayı zehirliyor, kıskançlığı bilgi diye pazarlıyor ve sözü korkutuyorsa bozulmuştur. Aynı şekilde övgü de sonuçla tartılır: İnsanı büyütüyor mu, şımartıyor mu?

Kıraathane, sonunda insanı iki büyük beladan korumaya çalışır: yalnız kibrinden ve kalabalık dalkavukluğundan. Yalnız kibir, insanın kendi düşüncesini tanrılaştırmasıdır. Kalabalık dalkavukluğu ise insanın çevresindeki herkesin bu küçük tanrıya tütsü yakmasıdır. İkisi de fikri öldürür. Çay, eleştiri ve dostluk üçlüsü bu yüzden önemlidir. Çay insanı masada tutar, eleştiri fikri ayıklar, dostluk yıkımı merhamete bağlar. Bunlar birlikte çalıştığında kıraathane bir düşünce terbiyesi üretir. Sadece konuşan değil, dinleyen; sadece itiraz eden değil, düzelten; sadece öven değil, işaret eden; sadece bilen değil, öğrenen insan tipi burada yetişir.

Kıraathane masasında en kıymetli insan, herkesi onaylayan değil, herkesi daha sahici olmaya çağırandır. Bazen sessizce dinler, bazen tek cümleyle masanın yönünü değiştirir, bazen sert bir itirazla fikrin zayıf yerini açığa çıkarır, bazen şakayla kibrin havasını alır, bazen de "bu iyi, bunu büyüt" diyerek emeği tanır. Böyle insan azdır; çünkü hem cesaret hem merhamet ister. Sadece cesaret insanı kaba yapabilir, sadece merhamet de gevşek. Kıraathane, bu ikisinin kıvamını arar. Çayın demi gibi: eksik olursa tatsız, fazla olursa acı.

Sonunda çay, eleştiri ve dostluk aynı masada buluştuğunda düşünce yalnız fikir olmaktan çıkar; bir yaşama terbiyesine dönüşür. İnsan nasıl konuşacağını, nasıl dinleyeceğini, nasıl itiraz edeceğini, nasıl övüleceğini, nasıl eleştirileceğini, nasıl yanılacağını ve nasıl yeniden başlayacağını öğrenir. Bu, diplomayla verilmez; masada pişer. Akademi insana yöntem öğretebilir, kitap bilgi verebilir, ekran gündem taşıyabilir, fakat dostça eleştirinin insanı içeriden nasıl büyüttüğünü en iyi kıraathane öğretir. Orada çay içilir, ama asıl demlenen insanın kendisidir.

Filozof Kirpi: "Kıraathanede boş övgü çayları öder; hakiki itiraz ise masanın haysiyetini tazeler."

CEM AKLI: KIRAATHANEDE BİLGİNİN TEK KİŞİDEN ÇIKIP ORTAKLAŞMASI

12

Cem akli, kalabalığın gürültüsü değildir; birbirinin sözünü taşıyabilen, hatasını düzeltebilen, yarasını görebilen, kibrini törpüleyebilen insanların ortak düşünme terbiyesidir. Aynı masada oturmak cem kurmaya yetmez. Aynı çayı içmek, aynı gazeteye bakmak, aynı siyasî öfkeyi paylaşmak, aynı mahalleden gelmek, aynı geçmişe yaslanmak da yetmez. Cem, insanın kendi fikrini masaya koyarken onu başkalarının aklına, vicdanına ve itirazına açmayı göze aldığı yerde başlar. Kıraathane bu yüzden yalnız sohbet mekânı değildir; tek kişinin zihninde doğan fikrin ortak muhasebeden geçtiği küçük bir düşünce meclisidir. Orada fikir, sahibinin özel mülkü olmaktan çıkar, cem içinde sınıyan, genişleyen, kimi zaman da elenen canlı bir şeye dönüşür.

Tek başına düşünen insanın büyük imkânı vardır; kendi derinliğine iner, sesleri susturur, içindeki uzak odaya çekilir, sezgisini dinler. Fakat tek başına düşünmenin körlüğü de vardır. İnsan kendi cümlesine fazla inanırsa, kendi yanlışını üslup sanabilir. Kendi acısını teori, kendi öfkesini hakikat, kendi travmasını toplumsal teşhis zannedebilir. Cem akli bu tehlikeyi azaltır. Masaya getirilen fikir, birinin sorusuyla sarsılır, diğerinin hatırlattığı olayla genişler, bir başkasının itirazıyla sınıyan, yaşlı birinin hafızasıyla derinleşir, genç birinin taze bakışıyla yerinden oynar. Böylece düşünce, tek kişinin iç aynasında değil, çoklu bir vicdan ve gözlem alanında kendini görmeye başlar.

Kıraathane masasında bilginin ortaklaşması, fikrin anonimleşmesi demek değildir. Her fikrin bir tohumu, bir ilk taşıyıcısı, bir doğum sancısı vardır. Bir cümleyi biri kurar, bir kavramı biri getirir, bir itirazı biri başlatır. Fakat iyi masa, o ilk cümleyi tek kişinin egosuna hapsedmez. Fikir masaya düştükten sonra herkes ona bir şey yapar: Biri kelimeyi değiştirir, biri örneği güçlendirir, biri fazla iddiayı törpüler, biri eksik bağlantıyı kurar, biri sahadaki karşılığını sorar, biri tarihî hafızadan malzeme ekler, biri çocuğun, kadının, yoksulun, işçinin, yaşlının nerede durduğunu hatırlatır. Sonunda fikir, ilk sahibine benzese de artık yalnız ona ait değildir; cemden geçmiş, demlenmiş, gövde kazanmış bir fikirdir.

Bu ortaklaşma, düşüncenin mülkiyetini değil, sorumluluğunu büyütür. Modern entelektüel dünyada fikir çoğu zaman kişisel marka hâline gelir. İnsan kavramını tescillemek, cümlesini parlatmak, imzasını büyütme, takipçi toplamak, alıntılanmak ve kendini ayrıcalıklı göstermek ister. Oysa kiraathane, fikri markadan önce sorumluluk olarak görür. Bir kavram işe yarıyorsa, cem onu kullanır, sınar, geliştirir, hayatın içinde dolaşıma sokar. Burada esas soru "bu fikir kime ait?" değil, "bu fikir neye yarıyor?" sorusudur. Elbette emeğin hakkı korunur; ama fikir, sahibinin vitrini olmak için değil, hayatın karanlık bir yerini aydınlatmak için vardır. Cem akli, fikrin egosunu değil, bereketini önemser.

Cem akli ile çoğunluk akli birbirine karıştırılmamalıdır. Çoğunluk bazen en kolay yanlışı üretir. Kalabalık, hakikatin garantisidir değil; hatta çoğu zaman korkunun, önyargının, moda kanaatin ve sürü psikolojisinin taşıyıcısı olabilir. Cem akli ise sayıyla değil, nitelikle ilgilidir. Üç kişi cem olabilir, üç yüz kişi kuru kalabalık kalabilir. Cem aklında herkesin sözü aynı ağırlıkta değildir, ama herkesin sözü ciddiye alınmaya değerdir. Tecrübe, bilgi, sezgi, emek, tanıklık ve ahlâkî açıklık sözün ağırlığını belirler. Yaşlı olmak tek başına bilgelik değildir, genç olmak tek başına yenilik değildir, çok okumak tek başına derinlik değildir, çok acı çekmek tek başına hakikat değildir. Cem akli, bunların hepsini masada sınar.

Kiraathanede cem aklının işlemesi için önce güven gerekir. İnsan fikrini masaya koyduğunda aşağılanmayacağını, boş yere alkışlanmayacağını, emeğinin yok sayılmayacağını, hatasının karakter infazına dönüşmeyeceğini bilmelidir. Güven yoksa insanlar ya susar ya gösteri yapar. Susarsa cem eksilir; gösteri yaparsa masa sahneye döner. Güvenli masa, pamuk masa değildir. Orada sert eleştiri vardır, iğne vardır, yerinde alay vardır, yanlıştın adı konur; fakat insanın haysiyeti hedef yapılmaz. Güvenin anlamı eleştiriden muaf olmak değil, eleştirinin insanı yok etmek için değil, fikri geliştirmek için yapıldığını bilmektir. Cem aklının toprağı budur.

13

Bu güvenin yanında disiplin de gerekir. Herkesin konuştuğu ama kimsenin dinlemediği yer cem değildir. Her sözün eşit biçimde uzayıp gittiği, konunun dağıldığı, dedikodunun düşünce diye dolaştığı, öfkenin analiz yerine geçtiği, kişisel hikâyelerin ortak kavrama bağlanmadığı masa, kısa sürede gevezelik alanına dönüşür. Kiraathane felsefesi, sözün özgürlüğünü savunur ama sözün başıboşluğunu kutsamaz. Cem akli, konuşmayı dinlemeye, dinlemeyi itiraza, itirazı düzeltmeye, düzeltmeyi yeniden kurmaya bağlar. Bu bağ koparsa masa sadece ses üretir. Ses çoktur, fikir azdır. Bizde nice masa böyle telef olmuştur; çay bitmiş, saat geçmiş, herkes konuşmuş, fakat hakikat kapıdan içeri uğramamıştır.

Cem akli, farklılık olmadan kurulmaz. Hep aynı düşünenlerin masasında huzur çok olabilir, fakat derinlik sınırlıdır. Herkes aynı cümleyi farklı tonlarda tekrar ediyorsa, orada düşünce değil yankı vardır. Kiraathane, yankı odası olmamalıdır. Gelenekçi ile yenilikçi, genç ile yaşlı, akademik bilgiyle hayat bilgisi, dindar sezgiyle seküler itiraz, şiirle hukuk, sosyolojiyle esnaf akli, kadın deneyimiyle erkek körlüğü, çocuk sorusuyla yetişkin düzeni aynı masada karşılaşmalıdır. Bu karşılaşma her zaman tatlı olmaz; bazen bardak sert konur, kaş çatılır, hava ağırlaşır. Fakat düşünce biraz da bu sürtünmeden doğar. Sürtünme yoksa kıvılcım çıkmaz. Kıvılcım yoksa çay sadece sıcak sudur.

Farklılığın masada durabilmesi için haysiyet şarttır. İnsanlar birbirini ezmek için değil, birbirini netleştirmek için karşılaşmalıdır. Cem akli, çatışmayı yok etmez; çatışmayı ahlâkî bir forma sokar. Bir kişi itiraz ettiğinde düşman ilan edilmiyorsa, yeni gelen biri soru sorduğunda küçümsenmiyorsa, kadın konuştuğunda masa "istisnaî misafir" muamelesi yapmıyorsa, genç biri büyüklerin ezberini bozduğunda edepsiz sayılmıyorsa, yaşlı biri hafızadan konuştuğunda çağdışı diye kenara atılmıyorsa, orada cem akli yavaş yavaş kurulur. Haysiyet, ortak düşünmenin zemini değilse, farklılık ya kavgaya ya suskunluğa dönüşür.

Kiraathane cem aklının en önemli işlevlerinden biri, kör noktaları görünür kılmasıdır. Her insanın, her grubun, her kuşağın, her sınıfın kendi körlüğü vardır. Akademisyen halkın gündelik acısını küçümseyebilir. Esnaf

büyük resme bakmakta zorlanabilir. Yaşlı insan kendi gençliğinin alışkanlıklarını hikmet sanabilir. Genç insan her eski şeyi ölü zannedebilir. Erkek, ev içindeki görünmeyen emeği fark etmeyebilir. Varlıklı insan yoksulluğun mahcubiyetini anlayamayabilir. Dindar insan otoritenin dînî dili nasıl kullandığını görmekte zorlanabilir. Seküler insan halkın inançla kurduğu derin bağı yüzeysel sanabilir. Cem akli, bu körlükleri masaya getirir. Herkes biraz rahatsız olur, ama biraz da görmeye başlar.

Bu rahatsızlık kıymetlidir. Çünkü insan çoğu zaman kendi konfor alanında düşünmez, uyur. Cem akli, kişiye kendi rahat yalanını bırakmaz. "Ben böyle düşünüyorum" cümlesi tek başına yetmez; "neden böyle düşünüyorsun, bunu hangi deneyimden çıkarıyorsun, hangi bilgiyi dışarıda bırakıyorsun, bu düşünce kime zarar verebilir, hangi hayatı görünmez kılıyor?" soruları gelir. İyi kiraathane, insanı kendi fikrinin hesabını vermeye zorlar. Bu zorlama baskı değildir; zihnin kas çalışmasıdır. Kas kullanınca ağırır. Düşünce de kullanınca biraz ağırır. Ağrısız fikir, çoğu zaman hazır kanaattir.

Cem akli, sadece eleştirmekle kalmaz, onarır da. Bir fikir zayıfsa onu hemen çöpe atmak gerekmez. Bazen fikir hamdır, ama tohumu güçlüdür. Bazen cümle kabadır, ama sezgi doğrudur. Bazen iddia fazla serttir, ama işaret ettiği yara gerçektir. Bazen genç birinin fikri dağınıktır, fakat yeni bir damar taşır. Cem akli, bu ham malzemeyi işler. "Bunu at" demek yerine "bunu böyle kurarsan çalışır" der. "Burada yanılıyorsun" derken "şurayı da oku, buradan yeniden düşün" diye yol açar. Böylece masa sadece yargılayan değil, yetiştiren bir yere dönüşür. Kiraathane, iyi işlediğinde düşüncenin atölyesidir; herkes biraz usta, biraz çıkraktır.

Bu atölye fikri, Heterobilim Okulu için merkezîdir. Çünkü bilgi burada hazır paket değil, süreçtir. Bir kavram doğar, sınanır, itiraz alır, sahaya iner, geri döner, yeniden yazılır, başka bir bağlamda denener, çocuk, yoksul, kadın, şehir, doğa, hukuk, din, ekonomi, estetik üzerinden tekrar tartılır. Bu süreçte fikir ya güçlenir ya elenir. Cem akli, bilginin canlı denetim mekanizmasıdır. Üniversitenin hakemliği kâğıt üstünde yapılır; kiraathanenin hakemliği hayatın içinde yapılır. İkisi de kıymetlidir, ama ikincisi insan yüzünü daha hızlı çağırır. Bir kavram masada kimseye değmiyorsa, belki de sadece kavram olmak için vardır. Böyle kavramın çayı bayattır.

Cem akli, düşüncenin hızını da ayarlar. Bireysel zekâ bazen çok hızlı gider, herkesi geride bırakır; bazen de kendi iç labirentinde oyalanır. Kalabalık ise bazen ağırdır, hatta hantaldır. İyi cem, hız ile derinlik arasında kıvam kurar. Aceleci fikre "dur, bunu biraz demleyelim" der. Fazla bekleyen fikre "artık masadan kalkıp hayata inme zamanı" der. Her düşünce hemen eyleme dönüşmez, her eylem de düşünce bekleyemez. Praksiyomun süreçsel mantığı burada çalışır: Geri bildirim alınır, hata görülür, düzeltme yapılır, tekrar denener. Kiraathane, düşüncenin sadece doğduğu değil, ritim kazandığı yerdir.

Cem aklının bir başka özelliği, hafızayı tek kişinin belleğine bırakmamasıdır. Bir toplumda hafıza yalnız arşivde kalırsa soğur; yalnız yaşlıların anlatısında kalırsa romantize olabilir; yalnız resmî tarihe bırakılırsa iktidarın diliyle donar; yalnız sosyal medyaya bırakılırsa ertesi gün unutulur. Kiraathane hafızayı cem içinde dolaştırır. Bir olay anlatılır, başka biri düzeltir, biri kendi tanıklığını ekler, biri belgeden söz eder, biri şiirle bağ kurar, biri hukuki sonucu hatırlatır, biri çocukluğundaki karşılığını söyler. Hafıza böylece ne tek kişinin malı olur ne de resmî anlatının tutsağı. Cem akli, hafızayı konuşarak denetler. Unutmaya karşı çayın yanında küçük bir nöbet tutar.

Fakat cem akli kendi geçmişini de sorgulamalıdır. Hafıza bazen adalet üretir, bazen de eski haksızlıkları süslü cümlelerle geri getirir. "Eskiden böyleydi" demek tek başına değer taşımaz. Eskiden güzel olan da vardı, boğucu olan da. Kiraathane geçmiş masaya çağırırken ona dokunulmazlık vermez. Gelenek tartılır, hatıra sınanır, büyüklerin sözü dinlenir ama putlaştırılmaz. Cem akli burada hem vefalı hem acımasız olmalıdır. Vefa, geçmiş anlamaktır; putlaştırmak, geçmişe düşünmeyi bırakmaktır. Kiraathane, geçmişten gelen iyi tohumu bugünün toprağına ekmeli, çürük tohumu da hatıra diye saklamamalıdır.

Cem akli, bireysel kibri kırdığı kadar bireysel korkuyu da azaltır. Tek başına konuşamayan insan, cem içinde ses bulabilir. Bir çocuk, bir genç, bir kadın, bir yoksul, bir memur, bir işçi, bir öğrenci, kendi yaşadığı şeyi adlandıramıyorsa, masadaki ortak akıl ona kelime verebilir. "Ben bunu yaşıyorum ama ne olduğunu bilmiyorum" diyen insana cem akli "bu haksızlık", "bu istismar", "bu emek sömürsü", "bu bürokratik küçültme", "bu pedagojik şiddet", "bu haysiyet ihlâli" diyebilir. Kelime bulan insan, yalnız acı çekmez; anlamaya başlar. Anlayan insan da bazen ilk kez doğrudur. Kiraathane, sesi kısılmış deneyimlere kelime verdiği gerçekte gerçekte bir okul olur.

Bu okulun diploması yoktur, ama sınavı ağırdır. Çünkü cem akli insanı yalnız bilgidan değil, karakterden de sınar. Başkasının iyi fikrine sevinmek, kendi yanlışını kabul etmek, genç birinden öğrenebilmek, yaşlıyı dinleyip yine de itiraz edebilmek, kadının sözünü gerçekten kurucu görmek, yoksulun deneyimini romantikleştirmeden ciddiye almak, çocuğun sorusunu masanın merkezine koymak kolay değildir. Bunlar insanın egosunu, alışkanlığını, sınıfını, cinsiyetini, ideolojik konforunu zorlar. Cem akli, tam da bu zorlanmanın içinden doğar. Zorlanmayan masa, öğrenmeyen masadır.

Kiraathanede bilginin ortaklaşması, karar alma biçimlerini de dönüştürür. Bir fikir masada sadece tartışılıp bırakılmaz; bazen bir yazıya, bir metne, bir girişime, bir dayanışmaya, bir kavrama, bir görsel tasarıma, bir hukuki hamleye, bir eğitim önerisine, bir mahalle eylemine dönüşebilir. Cem akli, sözün eyleme geçme kabiliyetini artırır. Çünkü tek kişinin düşüncesi yalnız kalabilir; cemden geçen düşünce ise taşıyıcı bulur. Biri yazar, biri düzeltir, biri kaynak getirir, biri sahaya bakar, biri hukuki zemini kontrol eder, biri görsel hafızasını kurar, biri gençlerle konuşur, biri çayları tazeler. Böylece fikir, masadan kalkıp hayata yürür. İşte kiraathanenin farkı budur: Söz orada sadece dolaşmaz, yön de bulur.

Bu ortaklaşma, sorumluluğu da paylaşır. Modern toplumda birçok insan yalnız kaldığı için susar. İtiraz etmek ister, ama arkasında kimse yoktur. Yazmak ister, ama yalnız kalmaktan korkar. Hakkını aramak ister, ama yolu bilmez. Cem akli, bu yalnızlığı azaltır. Bir kişi konuştuğunda masa onun arkasında durabiliyorsa, fikir kişisel cesaret olmaktan çıkıp ortak haysiyete dönüşür. Bu nedenle kiraathane sadece düşünce mekânı değil, dayanışma mekânıdır. Fakat dayanışma, kör sadakat değildir. Cem akli, kendi insanının yanlışını da görmelidir. Aksi hâlde cem, hakikat topluluğu olmaktan çıkar, klik olur. Klik, cem aklının çürümüş akrabasıdır.

Klik ile cem arasındaki fark keskindir. Klik, kendi adamını korur; cem, hakikati korur. Klik, eleştiriyi dışarıya uygular; cem, önce kendini sınar. Klik, aidiyet üzerinden güven dağıtır; cem, haysiyet ve emek üzerinden söz verir. Klik, fikirleri güç ilişkisine göre tartar; cem, fikrin hayat karşısındaki sonucuna bakar. Klik, masaya yeni geleni ya kullanır ya dışlar; cem, onu sınar ama imkân da verir. Klikte çay bile hizip kokar; cemde çay, ortak aklın sıcaklığıdır. Kiraathane, klikleştiği anda kendi ruhunu kaybeder. O yüzden cem akli, her zaman kendi iç iktidarlarını denetlemek zorundadır.

Cem aklının merkezinde çocuk sorusu olmalıdır. Çocuk, kiraathanede sadece ileride büyüüp masaya oturacak biri değil, bugünün ahlâkî ölçüsüdür. Masada kurulan her fikir şu sınavdan geçmelidir: Bu düşünce çocuğun sorusunu koruyor mu, yoksa onu yine büyüklerin düzenine mi feda ediyor? Çocuğun haysiyetini büyütüyor mu, onun korkusunu görünmez mi kılıyor? Eğitimden, dinden, devletten, ekonomiden, şehirden, aileden konuşurken çocuk masanın görünmez merkezinde durmalıdır. Çocuğu unutan cem akli, geleceği unuttur. Geleceği unutan masa ise ne kadar derin konuşursa konuşsun, kendi çay bardağının içinde döner durur.

Kadının sesi de cem aklının kurucu şartıdır. Kiraathane eğer geleneksel erkek kahvesinin alışkanlıklarını devam ettirirse, cem akli yarım kalır. Kadının deneyimi masaya sonradan eklenen bir renk değil, bilginin eksik kalan yarısıdır. Ev içi emek, bakım yükü, gündelik susma, beden üzerindeki toplumsal denetim, aile içi diploması, çocukla kurulan ince dikkat, görünmeyen duygusal işçilik çoğu zaman erkek aklının kör

noktasında kalır. Kadın sözü bu kör noktayı açar. Fakat kadının masaya gelişi sadece “kadın meselesi” konuşmak için olmamalıdır; ekonomi, hukuk, şehir, din, estetik, eğitim, siyaset ve hafıza üzerine kurucu söz olarak yer almalıdır. Cem, bunu başaramazsa cem değil, erkekler kulübünün okumuş versiyonu olur.

Yoksulun sözü de cem aklını yere bağlar. Kırathane eğer yalnız orta sınıf entelektüel gevezeliğine dönüşürse, çay incilir, söz havalanır. Yoksulun sözü masaya geldiğinde kavramlar bedel kazanır. Enflasyon cüzdana, adalet adliye yol parasına, eğitim beslenme çantasına, şehir kiraya, sağlık hastane sırasına, haysiyet yardım kuyruğuna bağlanır. Bu bağ kurulmadığında fikirler güzel olabilir, ama yerçekimsiz kalır. Cem akli, yoksulun deneyimini romantikleştirmeden, onu acı dekoruna çevirmeden, haysiyetli bir bilgi kaynağı olarak görmelidir. Yoksulun sözü acındırmak için değil, hakikati yere indirmek için masadadır.

Cem akli, doğayı da masaya çağırmalıdır. Kırathane yalnız insan seslerinden kurulursa eksik kalır. Ağaç, su, toprak, hayvan, karınca, kuş, rüzgâr, şehirde beton altında kalmış dere, kesilen orman, kuruyan çeşme de ortak aklın sınavına dahildir. İnsan merkezli kibir, cem aklını daraltır. Heterobilim Okulu'nun Praksiyom damarında doğa, süs değil öğretmendir. Karınca cem çalışmasını, ağaç sabrı, su akış zekâsını, toprak hafızayı, rüzgâr görünmez etkiyi öğretir. Kırathane masası, doğayı yalnız konu olarak değil, düşünme biçimi olarak içeri almalıdır. Çünkü cem yalnız insanlar arası bağ değil, hayatla kurulan sorumluluk ağıdır.

Bu sorumluluk ağı, kırathaneyi alternatif bir üniversiteye yaklaştırır. Ama buradaki üniversite, bina, diploma, sınav, unvan, bölüm, dekanlık, protokol anlamında değil; öğrenme, sınama, eleştirme, üretme, aktarma ve dönüştürme anlamındadır. Kırathane, herkesin her şeyi bildiği yer değil, herkesin öğrenmeye mecbur kaldığı yerdir. Burada hoca da öğrenci olur, öğrenci de hocalık yapabilir. Usta, çıraktan bir şey öğrenebilir. Şair hukukçuyu dürter, sosyolog esnaftan veri alır, tarihçi yaşlı bir tanıklıkla sarsılır, çocuk bütün masayı tek soruyla bozar. Bu bozulma iyidir. Çünkü bozulmayan masa, çoğu zaman kendi kalıbına tapar.

16

Heterobilim Okulu'nun cem akli, bilginin yalnız doğruluğunu değil, bereketini de önemser. Bereket, bilginin çoğalırken hayatı güçlendirmesidir. Bir fikir çok dolaşabilir ama bereketsiz olabilir; insanları öfkelenir, böler, şişirir, markalaştırır, fakat kimseyi iyileştirmez. Başka bir fikir daha az görünür olabilir ama bereketlidir; bir çocuğa cesaret verir, bir kadına kelime verir, bir yoksulun mahcubiyetini azaltır, bir öğretmenin sınıfını değiştirir, bir gencin zihnini açar, bir dostun kibirini indirir. Cem akli, fikrin şöhretine değil, bereketine bakar. Çay da öyledir; bazen gösterişli sunum değil, doğru demlenmiş sade bardak insanı toparlar.

Bu bağlamda kırathane, düşüncenin ahlâkî metabolizmasını kurar. Her fikir alınır, çiğnenir, sindirilir, faydalı olan kana karışır, zararlı olan dışarı atılır. Eğer masa bu metabolizmayı kaybederse, ya her şeyi yutar ve zehirlenir ya da her şeyi reddeder ve aç kalır. Cem akli seçici olmalıdır. Yeni olanı sırf yeni diye almamalı, eski olanı sırf eski diye atmamalı, popüler olanı hemen benimsememeli, marjinal olanı otomatik derin saymamalı, akademik olanı otomatik doğru görmemeli, halk sevgisini otomatik kutsamamalıdır. Her şey masada sinanır. Kırathane, hakikatin mide terbiyesidir; hazmetmeden konuşanların ağız genellikle fazla kokar.

Sonunda cem akli, insanın tek başına akıllı olma kibrine karşı kurulmuş en güzel panzehirlerden biridir. İnsan tek başına zeki olabilir, fakat tek başına yeterli değildir. Çünkü hayat, bir kişinin gözünün görebileceğinden daha geniştir. Birinin acısı, diğerinin bilgisi, üçüncünün hafızası, dördüncünün sezgisi, beşincinin sorusu, altıncının mizahı, yedincinin itirazı, sekizincinin emeği birleştğinde düşünce başka bir boyut kazanır. Kırathane bu birleşmeyi mümkün kılar. Masa küçük olabilir, bardak ince olabilir, sandalye eski olabilir, fakat orada cem akli çalışıyorsa, küçük mekân büyük bir düşünce coğrafyasına dönüşür.

Kırathanede bilginin tek kişiden çıkıp ortaklaşması, egonun kaybı değil, hakikatin kazancıdır. İyi fikir, cemden geçince küçülmez; gereksiz kabuklarını atar. İyi yazar, eleştiriyi azalmaz; sesinin fazlalıklarını temizler. İyi düşünür, itirazla düşmez; ayaklarını toprağa daha sağlam basar. İyi masa, insanı kendinden vazgeçirmeden

kendini aşmaya çağırır. Bu yüzden cem akli, bireyi ezmez; bireyin körlüğünü cem içinde yumuşatır. Bireysiz cem sürüdür, cemsiz birey çoğu zaman kibirli yalnızlıktır. Kiraathane, ikisinin arasında çay kokulu bir denge arar.

Filozof Kirpi: "Cem akli, tek kişinin kibrini çayın buharında çözer; fikri masadan geçirir, hakikati yalnızlıktan kurtarır."

HETEROBİLİM OKULU'NUN KIRAATHANESİ: İÇTE DEMOKRAT, DIŞA KARŞI OTORİTER BİR BİLGİ OCAĞI

Heterobilim Okulu'nun kiraathanesi, sıradan bir oturma yeri, çay içme bahanesi, vakit öldürme istasyonu, yarı uykulu erkeklerin gazete arkasına saklandığı eski usul bir kahvehane değildir. O, Heterobilim Okulu'nun ilk kampüsüdür. Fakat bu kampüsün kapısında mermer tabela yoktur, girişinde güvenlik kulübesi durmaz, duvarında rektörün resmî portresi asılı değildir, içeri girenin eline öğrenci kartı verilmez. Burada kampüs taşla değil, eşikle kurulur. İnsan o eşığı geçerken ayakkabısının çamurundan önce zihninin çamurunu fark etmek zorundadır. Çünkü bu kiraathane, çayın ucuzluğuna sığınıp fikri bedavaya getirenlerin mekanı değildir, burada her bardak çay bir tür yoklama fişidir. Kim gerçekten gelmiştir, kim sadece görünmeye gelmiştir, kim fikrini sıratmaya cesaret etmiştir, kim övgüyle kaçak çay içmeye kalkmıştır, masa bunu er geç anlar.

Kampüs dediğimiz şey modern zamanlarda tuhaf biçimde betonla, kapıyla, tabelayla, akreditasyonla, bütçeyle, hiyerarşiyile, törenle ve diplomayla özdeşleştirildi. Üniversite denince insanın aklına önce bina geliyor, sonra kürsü, sonra danışma masası, sonra turnike, sonra bölüm sekreterliği, sonra akademik takvim, sonra da kimsenin doğru dürüst okumadığı yönetmelik. Heterobilim Okulu bu tersliği ilk hamlede bozar. Çünkü burada kampüs, bilginin barındığı bina değil, bilginin sınıandığı ilişkidir. Derslik, dört duvar arasına kapatılmış sandalye düzeni değildir, masanın etrafında birbirine bakabilen yüzlerdir. Müfredat, yukarıdan aşağıya indirilmiş steril konu başlıkları değildir, hayatın boğaza düğümlenen meseleleridir. Yoklama, imza çizelgesi değildir, insanın sözüyle, emeğiyle, itirazıyla, yanlışıyla ve yeniden geliş cesaretiyle tutulur. Diploma ise kâğıt değildir, haysiyettir. Kâğıt yanar, haysiyet kalır, hatta bazen kâğıdı yakmak haysiyeti kurtarır.

Bu yüzden Heterobilim Okulu'nun kiraathanesini kampüs olarak düşünmek, basit bir metafor oyunu değildir. Bu, bilginin mekânını yeniden kurma iddiasıdır. Eski üniversite modelinde bilgi çoğu zaman raflarda saklanır, unvanlarla korunur, jargonla çevrilir, hayatın kirinden uzak tutulur, sonra da steril bir başarı diliyle pazara çıkarılır. Kiraathane kampüsünde ise bilgi raflardan iner, çayın buharına karışır, yoksulun pazar filesine değer, kadının görünmeyen emeğine çarpar, çocuğun sorusunda mahcup olur, şehrin beton kokusuna bulaşır, doğanın sessiz kaybı karşısında yüzü kızarır. Burada bilgi temiz kalmak için hayattan kaçmaz, kirlenmeyi göze alır, çünkü bazen hakikat kirliliği bir kaldırımda, soğumuş çay bardağında, bir çocuğun okul defterindeki boş sayfada, bir işçinin dönüş yolundaki suskunluğunda, bir kadının yutkunmasında, bir yaşlının "biz bunu daha önce de gördük" diyen bakışında belirir.

Kiraathane kampüsü, Heterobilim Okulu'nun alternatif özgür üniversite fikrini ete kemiğe büründürür. Burada özgürlük, herkesin aklına geleni uluorta saçması değildir. Özgürlük, sözün sınılanabilmesi, itirazın cezalandırılmaması, eleştirinin kişisel düşmanlık sayılmaması, fikrin unvana değil taşıdığı hakikat yüküne göre tartılmasıdır. Bu kampüste profesör yanlış konuşursa masadan itiraz yükselir, işçi doğru teşhis koyarsa herkes susup dinler, genç biri ezberi bozarsa ona "sen daha küçüksün" denmez, kadın bir kör noktayı açığa çıkarırsa erkek aklının eski koltuğu biraz gıcırda, çocuk bir soru sorarsa bütün büyüklerin içindeki küçük despot sınıfta kalır. İşte kampüs burada başlar. Çünkü kampüs, sadece bilginin dolaştığı yer değil, iktidarın yer değiştirdiği yerdir. Hangi iktidar? Unvanın iktidarı, yaşın iktidarı, erkeklığın iktidarı, paranın iktidarı, ezberin iktidarı, kalabalığın iktidarı, alkışın iktidarı.

Fakat bu kiraathane kampüsü gevşek bir açıklıkla kurulamaz. Her kapıyı açık bırakmak erdem değildir, bazen ahmaklığa misafir odası açmaktır. Heterobilim Okulu'nun kiraathanesi içte demokrat, dışa karşı seçici ve yer yer otoriter bir kampüstür. Bu cümle ilk bakışta sert gelebilir, fakat hakikat yumuşak koltukta uyuklayanların hoşuna gitmek için doğmamıştır. Bir kampüs, kendi masasına hangi sözü alacağını, hangi tavrı kapıda bekleteceğini, hangi tür gevezeliğe sabır göstermeyeceğini bilmezse, orası özgür üniversite değil, gürültülü bekleme salonu olur. Herkes konuşur, kimse düşünmez. Herkes fikir beyan eder, kimse bedel ödemez. Herkes eleştirmen kesilir, kimse kendi cümlesinin hesabını vermez. Böyle bir ortamda hakikat değil, ses yükselir. Heterobilim Okulu'nun kiraathanesi tam burada kapı bekçiliğini epistemik bir namus meselesi sayar.

Bu otoriterlik iktidar hırsından doğmaz, kalite muhafazasından doğar. Nasıl ki kütüphaneye nem sokarsan kitap çürür, bahçeye keçileri sınırsız salarsan fidan kalmaz, çocuk sınıfına bağırğan bir zorbayı öğretmen diye koyarsan pedagojik güvenlik çöker, masaya da her tür gösterişli boşluğu fikir diye alırsan cem akı dağlır. Kiraathane kampüsü, fikir alanını korumak zorundadır. Çünkü çağımızda cehalet eskisi gibi çıplak gezmüyor, çoğu zaman yarım bilgiyle süsleniyor, sosyal medya öfkesiyle parlıyor, akademik jargonla pudralanıyor, politik sloganla kendine kalabalık buluyor, dijital hızla kendini hakikat zannediyor. Bu çağda kapı bekçisi olmak gericilik değildir, bazen aklın soluk borusunu açık tutmaktır. Herkesi içeri almak, kimseyi ciddiye almamakla sonuçlanabilir. Heterobilim Okulu bunu bilir, çünkü masa çöplük değildir.

Kiraathane kampüsünde iç demokrasi, eşit doğruluk masalı üzerine kurulmaz. Herkesin sözü aynı derecede doğru değildir, fakat herkesin sözü sınanmaya değer olabilir. Bu ince farkı kaçırınlar ya sahte eşitlikçilik yapar ya da kibirli hiyerarşiye sığınır. Heterobilim Okulu'nun masası ikisine de yüz vermez. Burada söz, söyleyenin sosyal sermayesine değil, kurduğu bağa, açtığı yaraya, ürettiği sonuca, taşıdığı sorumluluğa bakılarak tartılır. Bir cümle çocuğun sorusunu büyütüyorsa değerlidir. Bir cümle yoksulun haysiyetini görünür kılıyorsa değerlidir. Bir cümle kadının görünmeyen emeğini masaya taşıyorsa değerlidir. Bir cümle doğanın sessiz feryadını insana duyuruyorsa değerlidir. Bir cümle hukukun çürümesini, akademinin korkaklığını, medyanın gürültüsünü, bürokrasinin insan öğüten soğukluğunu görünür kılıyorsa değerlidir. Buna karşılık, çok süslü bir cümle hayata değmiyorsa, o sadece cilalı ahşap gibidir, güzel görünür ama üzerinde ekmek kesilmez.

Bu kampüsün dersliği masadır. Masa, burada mobilya değildir, epistemik sahnedir. Bir masanın etrafında oturmak, insanın kendi merkezini biraz terk etmesi demektir. Tek başına konuşan kişi çoğu zaman kendi sesine âşık olur, masa ise sesi başkalarının bakışıyla sınar. Kiraathane kampüsünde masa, hakikatin küçük meclisidir. Bu mecliste herkesin bir sandalyesi olabilir ama hiçbir sandalye dokunulmaz değildir. Bugün en parlak konuşan yarın en ağır itiraza uğrayabilir. Bugün susan, yarın masanın en keskin cümlesini kurabilir. Bugün yazan, yarın yazdığını silebilir. Bugün öğreten, yarın öğrenciliğini hatırlamak zorunda kalabilir. Bu akış olmazsa masa donar. Donmuş masa, kampüs değil müzedir. Heterobilim Okulu müze kurmaz, canlı ocak kurar.

Bu masanın bir başka özelliği, insanı seyirci olmaktan çıkarmasıdır. Kiraathane kampüsüne gelen kişi, "ben sadece dinliyorum" diyerek sonsuza kadar güvenli köşede oturamaz. Dinlemek değerlidir, hatta iyi dinlemeyen iyi konuşamaz, fakat sürekli dinleyici pozunda kalmak bazen sorumluluktan kaçmanın kibar biçimidir. Bu kampüste yurttaşlık, pasif aidiyet değil, ortak yük taşıma biçimidir. Çocukların eğitimi konuşuluyorsa ilgilidir. Yoksulluğun haysiyet kırıcı dili konuşuluyorsa ilgilidir. Hukukun iktidar önünde eğilmesi konuşuluyorsa ilgilidir. Şehrin hafızasının rant planlarıyla kazınması konuşuluyorsa ilgilidir. Kadının sesi aile, sokak, iş ve kültür arasında sıkıştırılıyorsa ilgilidir. Doğa betonun altında boğuluyorsa ilgilidir. Çünkü kiraathane kampüsünde cem, kuru kalabalık değildir, ortak sorumluluğun canlı gövdesidir.

Bu kampüsün rektörlüğü de klasik anlamda makam değildir. Filozof Kirpi, burada cübbe giyip tören konuşması yapan bir rektör figürü gibi durmaz. O, masanın ahlâkî omurgasını diri tutan dikenli bir bekçidir. Diken burada saldırganlık için değil, hakikatin derisini korumak içindir. Her masanın biraz dikene ihtiyacı

vardır, çünkü dikensiz masa kısa sürede minder olur, herkes yayılır, kimse doğrulmaz. Filozof Kirpi'nin kiraathane kampüsündeki işlevi, fikrin gevşemesine, övgünün uyuşturmasına, cehaletin süslenmesine, teorinin hayattan kaçmasına, hayatın da kavramsız hamlığa düşmesine izin vermemektir. Otorite burada "ben bilirim" diye konuşmaz, "bunu bedeliyle düşün" diye dürter. Bu dürtü bazen rahatsız eder, ama zaten rahatsız etmeyen düşünce çoğu zaman dekoratif aksesuardır.

Kiraathane kampüsünde çay, kantin içeceği değil, düşüncenin ritmidir. Çayın demlenmesiyle fikrin demlenmesi arasında gizli bir akrabalık vardır. Aceleyle kaynamış, dem tutmamış çay nasıl ağızda sert ve yavan kalırsa, aceleyle kurulmuş fikir de zihinde ham ve hırçın kalır. Sosyal medya çağının hızlı hüküm verme iştahı, insanı düşünmeden konuşmaya, okumadan kanaat kurmaya, dinlemeden mahkûm etmeye, anlamadan paylaşmaya alıştırdı. Kiraathane kampüsü bu hız rejimine karşı ağır ama canlı bir dirençtir. Burada mesele hemen tüketilmez, masaya konur, çevrilir, dinlenir, geri çağrılır, ertelenir, yeniden düşünülür. Çay tazelenir, fikir de tazelenir. Bu yavaşlık tembellik değildir, düşüncenin sindirimidir. Hızlı öfke egoyu şişirir, yavaş düşünce vicdanı derinleştirir.

Bu kampüsün sınav sistemi de alışılmış değildir. Burada vize yoktur, final yoktur, not dökümü yoktur, ama sınav bitmez. İnsan her gelişinde yeniden yoklanır. Ne okudun, ne düşündün, ne ürettin, hangi fikrini düzelttin, hangi yaranın üstünü açtın, hangi çocuğun sorusunu korudun, hangi yoksulun mahcubiyetini haysiyete çevirdin, hangi kadının sözünü masaya taşıdın, hangi dostunun kibrini kırdın, hangi hatanı kabul ettin, hangi cümleleri çöpe atacak kadar namuslu davrandın? Bu soruların cevap anahtarı yoktur, fakat vicdanın kırmızı kalemi vardır. Heterobilim Okulu'nun kiraathane kampüsü insanı bilgiyle değil, bilginin hayatta ürettiği sonuçla sınar. Bilmek yetmez, bilginin neye dönüştüğü sorulur. Çünkü bilgi ya hayatı güçlendirir ya iktidarı rafine eder. Arada tarafsız bir salon yoktur, en fazla kendini tarafsız sananların bekleme odası vardır.

Bu sınav sisteminin en meşhur kuralı çay üzerinden işler: eleştiri yapan 10 puan alır ve çay parası ödemez, okuyan, yazan, anlatan 5 puan alır ve kendi çayını öder, boş övgü yapan 0 puan alır ve masadaki bütün çayların parasını öder. İlk bakışta şaka gibi duran bu kural, aslında kiraathane kampüsünün epistemik anayasasıdır. Çünkü övgü insanı gevşetir, eleştiri uyanık tutar. Okumak, yazmak, anlatmak değerlidir, fakat bunlar eleştiriden geçmezse insan kendi aynasının önünde nutuk atan bir gösteri varlığına dönüşebilir. Eleştiri masanın nefesidir. Övgü dozunda ilaçtır, fazlasında şeker koması. Bu yüzden Heterobilim Okulu'nun kampüsünde boş övgü pahalıdır. Hakiki itiraz ise çayı bereketlendirir, masayı diri tutar, fikrin kireçlenmesini önler.

Fakat bu eleştiri vahşî saldırı değildir. Kiraathane kampüsünde eleştiri, fikri sertçe sınar ama insanı yok etmez. Kişiyi ezmek, emeği küçültmek, kıskançlığı zekâ diye pazarlamak, hatayı teşhir zevkine dönüştürmek, genç bir zihni daha filizlenmeden kırmak, kadının sözünü "duygusal" diye kenara itmek, yoksulun deneyimini romantik dekor yapmak eleştiri değildir. Bunlar, aklın üstüne geçirilmiş kaba kuvvet eldivenleridir. Heterobilim Okulu'nun eleştirisi ocak gibidir: yakar, ısıtır, pişirir, fakat evi yakarsa artık ocak değildir. Bu yüzden kampüsün en zor dersi eleştiridir. İnsan hem sert olacak hem merhametli, hem dürüst olacak hem ezici olmayacak, hem yanlışı gösterecek hem insanı kırılmanın mezarlığına terk etmeyecek. Kolay mı? Değil. Zaten kolay şeylerden okul olmaz, ancak kurs olur.

Kiraathane kampüsü akademiye düşman değildir, fakat akademinin unuttuğu şeyi hatırlatır. Akademi çoğu zaman yöntemi korurken vicdanı kaybeder, kavramı parlatırken insan yüzünü siler, dipnotu çoğaltırken sorumluluğu azaltır, uzmanlığı büyütürken hayatla temasını inceltir. Kiraathane kampüsü buna karşı akademisiz bir hamlık önermez. Burada kitap vardır, fakat kitap put değildir. Teori vardır, fakat teori insan yüzünden kaçamaz. Tecrübe vardır, fakat tecrübe denetlenmeden hikmet sayılmaz. Tanıklık vardır, fakat tanıklık kavramsız bırakılmaz. Kiraathane kampüsü bilginin dört ayağını aynı masaya bastırır: okuma, tanıklık,

eleştirir ve sonuç. Bu dört ayaktan biri eksikse masa sallanır. Sallanan masa çayı döker, dökülen çay da fikrin üstüne leke bırakır.

Bu kampüsün Praksiyom Laboratuvarı, masanın içindeki en canlı bölümdür. Praksiyom burada soyut bir doktrin olarak duvara asılmaz, çay lekeli defterlerde, tartışma notlarında, yeniden yazılan metinlerde, bozulan planlarda, düzeltilen kavramlarda, hayata indirilip geri bildirim alan fikirlerde çalışır. Bir fikir doğduğunda hemen kutsallaştırılmaz. Denenir, masadan geçer, hayata iner, sonuç verir, geri bildirim alır, gerekirse utanmadan düzeltilir. Yanlış çıktıysa çöpe atılır. Güçlü çıktıysa büyütülür. Heterobilim Okulu'nun kampüsünde fikir, cam fanusta saklanan nadide böcek değil, yaşayan organizmadır. Solur, yaralanır, büyür, bazen ölür, bazen başka bir fikre dönüşür. Praksiyom tam burada yapı yerine süreci, niyet yerine sonucu, kural yerine geri bildirimini, eleştirir yerine sorumluluğu çağırır.

Bu laboratuvarın en hassas ölçüsü çocuktur. Çocuk, kiraathane kampüsünde sadece korunacak kırılgan varlık değildir, bütün düşüncenin ahlâkî mihenk taşıdır. Bir fikir çocuğun sorusunu büyütüyorsa, onu korkusuz kılmıyorsa, eğitimde, ailede, şehirde, dinde, devlette ve dilde onun haysiyetini korumuyorsa eksiktir. Bu kampüste çocuk başını eğen değil, sorusunu kaldıran varlık olarak düşünülür. Dînî ders hafızayı ezber değil, ahlâkî muhasebe etsin, seküler ders tören değil, muhakeme öğretsin. Bu ilke kampüsün pedagojik çekirdeğidir. Masada herkes kendini büyük sanabilir, fakat bazen tek bir çocuk sorusu bütün yetişkinleri sınıfta bırakır. İşte o an kiraathane gerçek kampüse dönüşür, çünkü hakikat en küçük ağızdan geldiğinde büyüklerin yüzünü kızartabiliyorsa, orada hâlâ umut vardır.

Kadının sözü bu kampüste misafir sandalyesine oturtulmaz. Geleneksel kahvehane kültürünün erkek egemen tortusu, Heterobilim Okulu'nun kiraathane kampüsünde sorgulanmak zorundadır. Kadın masaya "renk" katmak için değil, akli tamamlamak için gelir. Ev içi emek, bakım yükü, beden toplumsal denetimi, görünmeyen susma, gündelik adalet, çocukla kurulan kırılgan bağ, şiddetin dili, aile içi diplomasi ve hayatın sessiz yükleri çoğu zaman erkek aklının kör alanında kalır. Kadının sözü bu körlüğe çekiç vurur. Bu yüzden kadınların masadaki varlığı nezaket meselesi değil, epistemik zorunluluktur. Kadın yoksa cem akli yarımdır. Yarım akılla kurulan felsefe de topal yürür, sonra kendi topallığını "derinlik" diye satar.

Yoksulun sözü ise kiraathane kampüsünün yerçekimidir. Yoksul yoksa fikir havalanır, kavramlar pahalı balonlara dönüşür. Ekonomi konuşulacaksa pazar filesi masada durmalıdır. Hukuk konuşulacaksa adliye koridorunda bekleyen yurttaş unutulmamalıdır. Eğitim konuşulacaksa beslenme çantasındaki boşluk görülmelidir. Şehir konuşulacaksa kiracının titreyen eli, emeklinin otobüs bekleyişi, çocuğun oyun alanı, işçinin dönüş yolu, apartman bodrumundaki rutubet hesaba katılmalıdır. Heterobilim Okulu'nun kiraathane kampüsü yoksulu acı dekoruna çevirmez, onun deneyimini haysiyetli bir bilgi kaynağı olarak masaya alır. Çünkü yoksulun cümlesi çoğu zaman teorinin fazla süslü gömleğini yırtar. İyi de eder, bazı gömlekler yırtılmadan insan nefes alamaz.

Doğa da bu kampüsün sessiz hocasıdır. Karınca, ağaç, su, toprak, kuş, rüzgâr, sis, dere, dağ, bostan, yağmur, kuruyan çeşme ve beton altında kalan kök, burada sadece metafor değildir, düşünme biçimidir. Praksiyom doğadan öğrenir: ağsal ilişkiyi karıncadan, sabrı ağaçtan, akış zekâsını sudan, hafızayı topraktan, görünmez etkiyi rüzgârdan, kırılgan dengeyi ekosistemden okur. Kiraathane kampüsü insan merkezli kibrin küçük krallığını yıkmak zorundadır. Çay bile topraktan, sudan, emekten, ateşten ve zamandan gelir. İnsan bunu unuttuğunda bardak elinde kalır, ama bereket kaçar. Bereketi kaçırmış bilgi ise çok konuşur, az iyileştirir.

Hafıza bu kampüste nostalji değildir. Geçmiş, duvara asılmış sararmış fotoğraf gibi seyredilmez, masaya çağırılır ve sorgulanır. Eski güzel olan korunur, eski zalim olan teşhir edilir. Gelenek putlaştırılmaz, fakat hafıza çöpe de atılmaz. Kiraathane kampüsü geçmişe vefalı, geçmişin zorbalığına karşı uyanık olmalıdır. Yaşlıların sözü dinlenir, ama yaşlılık yanılmazlık belgesi değildir. Gençlerin itirazı ciddiye alınır, ama gençlik otomatik

haklılık sağlamaz. Hafıza ile yenilik aynı çaydanlıktan iki bardak gibi masaya gelir. Biri demsiz kalırsa düşünce tatsız olur, öteki fazla koyulaşırsa içilmez hâle gelir. Kıvam, burada sadece çayın değil, düşüncenin de ana meselesidir.

Kıraathane kampüsü, memleketin çürümüş kurumlarına karşı küçük ama inatçı bir panzehirdir. Akademi korkaklaştığında, medya gürültüye boğulduğunda, bürokrasi insanı evraka indirdiğinde, siyaset kabileleştirdiğinde, aile soruyu bastırdığında, din dili otoriteye yaslandığında, piyasa haysiyeti fiyat etiketine çevirdiğinde, bu masa hâlâ “dur, bunu yeniden düşünelim” diyebilmelidir. Bu cümle küçük görünür, fakat devrimci çekirdek taşır. Çünkü çürüme çoğu zaman düşünmeden kabul etmekle büyür. Kıraathane kampüsü kabulün karşısına düşünmeyi, susmanın karşısına soruyu, övgünün karşısına eleştiriye, yalnızlığın karşısına cemi koyar. Küçük masa, büyük memleket hastalıklarına karşı bazen en sahici kliniklidir.

Elbette bu kampüs kusursuz olmayacaktır. İnsan varsa kusur vardır. Kibir sızır, yorgunluk gelir, kırgınlık olur, yanlış anlaşılma çıkar, eski alışkanlıklar geri döner, birileri fazla konuşur, birileri fazla susar, birileri övgüyle kaçak çay içmeye kalkar. Fakat Heterobilim Okulu'nun kıraathane kampüsünün değeri kusursuz olmasında değil, kendi kusurunu masaya yatırabilmesindedir. Kendi kendini eleştirebildiği sürece canlı kalır. Kendi kutsalını kurup ona dokunulmazlık verdiği gün bozulmaya başlar. Her kurum gibi bu masa da kendinden korunmalıdır. En tehlikeli put insanın kendi kurduğu puttur, hele üstünde çay lekesi varsa daha da sinsî görünür.

Bu yüzden kıraathane kampüsü, Heterobilim Okulu'nun yan mekânı değil, kalbidir. Burada derslik masa, müfredat hayat, sınav eleştiri, diploma haysiyet, laboratuvar Praksiyom, kantin çay, rektörlük Filozof Kirpi'nin dikenli vicdanıdır. İçeride demokratiktir, çünkü hakikat herkesten gelebilir. Dışarıya karşı seçicidir, çünkü her gelen hakikate hizmet etmez. İçeride eleştiri serbesttir, çünkü fikrin nefesi itirazdır. Dışarıda eşik vardır, çünkü masa çöplük değildir. İçeride çay ikram edilir, çünkü insan yüzü olmadan bilgi kurur. Dışarıda gevşeklik bekletilir, çünkü emeksiz bilgi masayı bayatlatır. Kıraathane kampüsü küçük bir mekânda büyük bir iddia taşır: bilgi hayata inecek, hayat kavram kazanacak, cem aklı bireysel kibri terbiye edecek, çocuk sorusu masanın merkezinde duracak, çay deminde, söz haysiyetinde kalacaktır.

Filozof Kirpi: “Heterobilim Okulu'nun kıraathane kampüsü, üniversitenin betonunu değil vicdanını kurar, çünkü hakikat bazen diplomadan değil, çay buharında titreyen cesur bir sorudan mezun olur.”